

EVANGYÉLIOMI

PROTESTÁNS LAP.

Megjelen minden héten egyszer pénteken egy iven. — Előfizetési ár egy évre 6 frt, félévre 3 frt negyedévre 1 frt 50 kr. — Hirdetések díja száz szóig 1 frt, kétszáz szóig 2 frt, a másodszori hirdetésnél 100 szóig 80 kr. 3-iknél 70 kr. bélyegdíj 30 kr; csakis egyház és tanodát érdeklő hirdetések fogadtatnak el. A lapot érdeklő mindennemű közlemények a szerkesztőhöz — Fűvészkert-utca, 1078. sz. a. intézendők.

Előfizetési felhívás

az «Evangyéliomi Protestáns Lap» II-dik félévi folyamára.

Célja e lapnak általában rendületlen kitartással hirdetni és védeni a keresztyén kijelentésnek a gyígságait, ápolni a kegyességet, edzeni a honfi, emberi és keresztyén érzelmeket az ernyesztő hatások ellenében, a keresztyén haladást lényegileg úgy fogván fel, mint nemünknek felfelé, Isten felé mozgását. — Vezérelvünk: lélek az, mely megelevenít, azon lélek, mely az Isten fiában és a Szentlélek által közöltetett, s a hit és erkölcs örök okmányában a bibliában tette magát nyilvánvalóvá, s éltünk szabályozójává. — A magyar prot. egyház szétbontására célzó törekvéseket ellensúlyozni, az egyház javát pedig előmozdítani, szeretését ápolni: vallásos és hazafiai kötelességünknek tartjuk a szabadság, testvériség és józanhaladás elveinek megőrzése mellett. Vallás, egyház és iskola ügyet érdeklő cikkek, értekezések, könyvismertetések, kül és belföldi szemle, alkotandják ezután is a lap fő rovatait.

A két ev. prot. egyház kebeléből szerencsések valánk 30 író és tanféri szellemi támogatása felől ígéretet nyerni.

A magyar protestantismus általában a keresztyénség igaz barátait tisztelettel kérjük fel e lap támogatására előfizetési ára félévre 3 forint, mely szerkesztőhöz posta utalványon küldendő be. — A lap alakja, iránya, szelleme marad az eddigi, kívánván az Ur J. Krisztusnak, az anyaszentegyház láthatlan fejének ügyét tehetség szerint, de hűségesen továbbra is szolgálni.

Debreczenben, 1875. jun. 18.

Balogh Ferencz

hittanszaki tanár, felelős szerkesztő s kiadó.

A modern pogányság.

(Folyt. és vége)

És melyek tehát fegyvereink?

Távol van tőlem azon elbizakodottság, e rövid értekezés szűk keretében kimerítőleg ezekről szólni; de igen ezen igénytelen sorok célja, pár fegyvert összehordani e harcra, melyet gondolkozásom s életben tett tapasztalatom után találtam. Itéljen felettök a kegyes olvasó, és ha használhatók, éljen velök, ha nem tegye félre, szemelőtt tartva azon közmondást: „Ha tán hiányzik is erőm, illesse dicséret az akaratot.“

Szerény nézetem szerint az „első hamis állítás, az achillesi sark a modern pogányságban azon állítás, hogy az örök anyagban van örök erő, mely az istenség személyét feleslegessé teszi, sőt egészen kizárja.“ Igaz, hogy a természetben van mindenütt fokozatos fejlődés az élet legalsóbb

nyilatkozatától fölfele egészen a legmiveltebb öntudatos emberig, a régi metaphysica elve szerint: A természetben nincs ugrás! mindenütt látunk czélszerűséget, törvényt, rendet, észt, melyet hódolva kell bámulnunk. Ez honnan van? az ujkori természettudomány az okokat keresi lefelé s végre ott kénytelen megállni, hogy az örök erő képezi és alakítja az egyes lényeket az örök anyagból. Ez merő dogma, pusztá állításnál nem egyéb. A tudomány egy új talány előtt áll, nem bírja a kulcsot, hogy e zártajtót kinyithassa, és álszégyene, vagy határt nem ismerő gögje nem engedi azt mondani: anyag és erő magából nem lehet, mert a semmiből nem lesz semmi, hanem egy örökkévaló legtökéletesebb szellemi lény mind a kettőnek alkotója, okozója. Nagyon csalatkoznak tehát azok, kik azt tartják, hogy a természettudomány képes az igazság kútfejéhez őket közvetlen odavezetni. Vannak rejtélyek s titkok, saisi képek, melyekről hiában igyekszik az ember a fátyolt levenni.

Lehetetlen mindent a bonczkés és göreb, a távcső és nagyító-lencse segítségével megismerni. Az emberi ismeretnek vannak határai és ha azokon áttör, a nihilismus feneketlen örvényébe esik.

Természettani dogma és hittani dogma áll szemközt egymással, egyik ép oly jogosultsággal bír magában véve mint a másik, döntsön s ítéljen egy harmadik e kettő felett, és ez csak az erkölcsiség lehet.

A lelkiismeret az első tanu, még pedig csálhatlan, arra nézve, hogy van erkölcsi világrend. Lelkiismeret minden emberben taláztatik és ez egyenlő lényegére nézve mindenütt, csak kifejltségének foka különböző az egyéniségek szerint annyira, hogy a jámbor hívő keresztyénben a mimosa pudicához hasonló, mely a bűn sőt a vétkes gondolat első fellépése vagy csak közeledése alkalmával is már reszket s összevonja leveleit, míg a műveletlen, tudatlan bálványimádó sok bűnös cselekedeteinél is még érzéketlen, tompa, mint annak keze, ki nehéz munkát végez. De azért még ebben is van s működik. Az emberi szellemnek a lelkiismeret szintoly sajátysága, mint a gondolkodás. A megörögzött bűnösben végkép is megszűnhetik működése, mint a szellemkórosokban az öntudat és gondolkodásé. Az egyes ember nem adhatta magának a lelkiismeretet, mert különben egyiknél volna, a másikinál nem. A nevelés s szokás eredménye sem lehet a lelkiismeret, mint némelyek állítják, mert nevelni csak azt lehet, a mi az emberben már eredetileg meg van, mint ezt a szó maga mondja: nevelni = nagyobbítani, de nem bele teremteni. Hiában nevelne valaki ott észet, a hol nincsen ész. A lelkiismeret csak tüköre a kívülte lévő erkölcsi világrendnek; a ki ennek alkotója, annak is létrehozója, — mi keresztyének nevezzük ezt Istennek. Azért Pál apostol, még mielőtt a keresztyén vallás hatást s befolyást nyerhetett volna a pogányok lelkiismeretére, helyesen így ír erről: a pogányok, kiknek irott törvények nincsen, természet szerint a törvényhez illendő cselekedeteket cselekesznek, azok, noha nekik törvények nincsen, mindazáltal ő magok magoknak törvények. Ugy mint kik megjelentik, hogy a törvények cselekedete az ő szívekbe beiratott, kiknek lelkiismeretek és az ő gondolatjok, melyek egymást vádolják vagy mentik, egyetemben bizonyoságot téveszen. (Rómabel. II, 14. 15).

A lelkiismeret, elhagyván az erkölcsi rendet, nyugalmat, valódi békét magában és a földi lényekben nem találhat. Hasonló a magvetőhöz, mely természeti helyzetéből kiszorítva, folyvást ingadozó, rezgő nyugtalanságban van, míg vissza nem nyerheti eredeti irányát. Minden ember érzi magában a bűnkigyó szúrását és keresi a békét, melyet annak következtében elvesztett. Ebből keletkeztek már a pogány vallásokban is az imák s áldozatok. Elnézve minden egyéb büntetéstől, a lelkiismeret emeboldogtalan állapota, ítélő szava az

emberben, már magában eleven tanúság arról, hogy van erkölcsi világrend, melyet önkényesen felbontani, sérteni és megsemmisíteni nem lehet, mivel annak mindenható alkotója egyszerűs mindenható fentartója és kezelője is, De másrészt a lelkiismeret marásain kívül az Isten számtalan esetben bebizonyította, hogy létezik erkölcsi világrend, bebizonyította igazságosságát, mely a jámbor és erényes embert már e földön jólétben részesíti, a bűnöst és istentelent pedig büntetéssel sújtja. A történelemből is világos az, mint a nap. II. Joachim, brandenburgi fejedelem, a reformáció korában kész volt életét feláldozni a tiszta evang. hitért. E hűsége sértetlenül megmaradt fejedelmi szent örökségképen fenséges családjában, mely a hatalom egyik polczáról a másikra emelkedett. — Franciaország ellenben, mely gyilkolta és száműzte a kegyes hugonottákat és ezekkel együtt az ország legjobb-jait, az értelmiséget, szorgalmat, ipart, kendőzetlen vallásosságot és erényt, mindinkább süllyedt hitben és erkölcsiségben annyira, miszerint az első forradalom hősei elhátározták, hogy nincs Isten és hölgy személyében ünnepelték az észvallását. A hitetlenség következése sokszor a babona. Itt is az történt, mit folyvást némely kortársainkon is észre lehet venni: az achristianismus — Krisztustagadás — következetesen atheismushoz — istentagadáshoz vezet, mely Hébert szerint azt mondja: „Letesszük az öreg Istent viláгурalmáról, nincs többé Isten!“ — Ez igen kényelmes elv, ki magáévá teszi, annak nincs oka többé az erkölcsi életben magát törvényhez tartani, az teljesen szabad és független, quod libet licet! Kár csak ebben az, hogy ily ember ahoz hasonló, ki szétpattantja fejét azon falon, melyen fejével keresztül akart törni.

A modern pogányság „második hamis alapállítása az, hogy emberi szellem nem létezik, hanem az ugynevezett szellem, az agyvelő működésének eredménye, szülöttje.“ Ha pedig szellem nincs, akkor nem lehet szó többé szellemi szabadságról, erkölcsi betudásról, halhatatlanságról, tulvilágról sem. A szellem nemlétét avval szokta bebizonyítani, hogy azt mondja: ha az agyvelő sértetik vagy megsemmisítetik, az egyén szelleme is vagy nem működik rendesen, vagy lélekkórság áll elő, mint egyéb testi műszerek bajainál, ezeken különféle kórjelenet; vagy pedig végképen megszűnik: mint a testi élet elenyészik, ha a tüdő, szív vagy gyomor kivéttetik a testből. Szintugy arra is hivatkozik az ujkori természettudomány, hogy a szellemi élet csak az agyvelő kifejlődésével fejlődik. Ámbár az igaz, mert a tapasztalatból van merítve, még sem bizonyít a szellem ellen, sőt mellette, ha t. i. úgy vétetik a dolog, hogy az agyvelő az idegrendszerrel együtt a szellem eszköze, mint p. o. a zongora eszköze a zenésznek. Ha a zongora rongált állapotban van, a legnagyobb művész is azon vagy semmi, vagy rossz zenét fog csak előidézni; ha nem érinti senki,

néma; ha a kezdő használja a legjobb hangszert, kontárzene keletkezik. Egészen úgy van az agyvelővel is. Ez maga nem hozza létre a gondolatokat, hanem a szellem használja eszközül gondolkodása és akarata nyilvánítására. A mikrocephalus (felette apró agyvelőség) sem bizonyít a szellem léte ellen az előbbi oknál fogva, mert ekkor a szellem kelleténél kisebb agyvelőt nyervén, ebben nem fejtheti ki lényegét kellőleg, melynek következtése butaság, hol az ember oktalan állathoz lesz hasonló. — Továbbá az ujkori természettudomány azon okot is felhossa a szellem ellen, hogy az állatokban is van hozzá hasonló, és hogy egyes életfajok idővel nemesbültek úgy külsőleg mint belsőleg; nem tagadjuk, hogy vannak az állatokban lelki tehetségek, melyek nem azonosok a szellemekkel, de ezek is egyrészt kizárólagosan az egyén s neme fentartására vonatkoznak, öntudat nélküliek, és ha az állat nem áll az emberi erő és befolyás alatt, kénytelen kielégíteni ösztönét. Szellemi tehetség, öntudatos gondolkodás, eszmefelfogás és szabadakarát egy állatban sincs. — Másrészt, ha egyes állatfajok és egyének nemesbültek, ez az ember befolyásának eredménye, mely ha megszűnik, ugyanazon állat idővel újra elvadul. Magára hagyatva az állatvilág nem mutat haladást. Phaerdrus meséinek állatai nem különböznek semmiben a mi időnk ugyanazon állataitól és Ovid leírása szerint (Fast. I.) a fecske p. o. teljesen úgy rakta akkor is fészket, mint most, — pedig ennek már most közel 2000 éve, elég hosszú időszak arra, hogy az állatvilágban haladás vétessék észre, habár ez csigalépésekkel történt volna is Csak az emberi világban van szabad s önkötött haladás, mely az anyaggal ugyan összefüggő, de vele még sem azonos szellemnek műve.

De végre maga a természettudomány akarátja ellenére azzal tesz bizonyosságot a szellem léte mellett, hogy osztályzatokat állít fel, kategóriákkal él, abstract fogalmakat használ, következtet. A sokból egy példát emelünk ki. Az érzék p. o. a szem és fül, mindig csak egyes állatokat, növényeket, embereket mutat s ismert meg velünk, pedig a tudomány fajokról és nemekről is szól, az egyéntől kiindulva felemelkedik a nem fogalmához. Ki mutathatna pedig nemet, fajt, mint ilyent valóságban valahol a természetben, — nem és faj csupa elvont fogalom, mely csak a szellem szüleménye. Mivel tehát a természettudomány a gondolkodás által jött létre, sőt e nélkül léte teljes lehetetlenség, a gondolatképzés pedig az anyaggal nem azonos s ebből soha nem keletkezik, kell anyagnélküli és anyagfölötti lénynek lenni, mely a gondolatok, eszmék és szabadelhatározás kutfeje, — ez pedig a szellem, mely kizárólagos sajátja az embernek, vele rokon az állatvilágban nem találhatik, ő más világban gyermeke, rövid időre a látható világban tartózkodó idegen, kinek feladata az anyagot eszközül használni szellemi célok létesítésére. főleg az Isten képét magán s maga körül előállítani, mivel, mint Pál apostol mondja: „Mert az Istennek nemzetei is vagyunk.“ (Cselek. XVII, 28.)

Nem zárhatom be e sorokat a nélkül, hogy kifejezést ne adjak azon erős meggyőződésnek, hogy a történelmi Krisztus a modern titánok által nem fog el se pertetni, mint az olympi istenek valaha a nazaréthi próféta evangyélioma által. Erkölcsei alapra van fektetve a keresztyén vallás. Büneink nem eszményiek, hanem testiek és valódiak, ezeket nem eszményi, de valódi, élő, történelmi Krisztus képes csak gyógyítani. Ő mondhatta egyedül: „Eljött e világ Fejedelme; de én ellenem semmi hatalma nincsen!“ (János evangy. XIV, 30.) Ő ez ért a megváltó és üdvözítő egyedül. Legyünk hűek hozzá az utolsó

lehelletig, hogy rajtunk is teljesüljön ígérete: „Valaki vallást tézsen én rólam az emberek előtt, én is vallást tézsek arról az én mennyei Atyám előtt!“ (Máté ev. X, 32.)

L i n b e r g e r I s t v á n,
készmárki evang. lelkész.

Észrevételek n. t. Farkas József urnak a hívőkkel tett szóváltására. *)

„Sajátos idöket élünk!“ Ezen nyilatkozattal kezdette egykor n. t. Farkas József ur az egyháztörténelem mezején való nézeteinek elősorolását. Méltán ezzel kezdhetne volna a hívőkkel tett közelebbi szóváltását is.

Nt. F. J. urnak egyenes észjárása tudja, hogy a hívőnek ellenlábosa hitetlen és így midőn ő a „hívők“ ellen foglal állást, tudni fogja azt is, hogy melyik epitheton marad az ő számára. Bizony sajátos idöket élünk. Ha egy szabómester czimtabláján „öltönykészítőnek“ hirdetné magát, belől pedig az ő műhelyében rendre tépné a gyámolítására bizott öltöny darabokat: ez is sajátos volna. — De midőn egy ily mesternek műhelyébe évről-évre, az újabb meg újabb nemzedékből nagyszámu tanoncokat vinnének, hogy azok a kiakasztott czimtabla értelmével egészen ellenesen a rontás tudományában vezetessenek, — hogy majd mint leendő mesterek száz meg száz kezekkel érvényesítsék az intézetben elsajátított hasznos (!) tudományt: ez már az idők sajátosságai közé tartoznak.

Pedig körülbelől így vagyunk azon tudományról is, mely a hívés ellentétének nyilvánítja magát. Sohase csürjük, csavarjuk! keresztyén értelemben hitelenség annak neve. Hogyan nevezhetnénk mi magunkat „evangyéliom“ követőknek, ha azt az „evangyéliomot“ nem követjük? Hogy nevezhetnénk magunkat ágostai vagy helvét hitvallást tartóknak, ha azt a hitvallást nem tartjuk?

Tagadhatlan, hogy a mennyi az ember, annyi különböző nézete, értelmi felfogása is van. Így a vallásnak egy vagy más tárgyairól is a hányan vagyunk annyiféleképp vélekedhetünk. Ez annyira szabadságunkban van, hogy a ki ez ellen akarna tenni, az a teremtő munkája ellen lázadna fel, ki az embereket a lelkihetségek különféle mértékével ruházta fel. De ha egy rendezett vallási társulathoz akarunk tartozni — amint nálunk még szokásban van —: már akkor ama vallási társulat elfogadott köznézeteinek, a magunk egyéni nézeteit alá kell rendelniük. Mert hogy lehetne rendezett az a társulat, a melynek mindegyik tagja, saját egyéni nézete szerint, jobbra és balra csapongana? Ha pedig ama köznézetekkel ellenkező nézeteket vallunk: akkor már lelépünk azon alapról, melyen ama társulat nyugoszik. Ez is szabad mindenkinek; csak hogy a kik ezt teszik, magukat ama társaságból valóknak lenni nem mondhatják. Nékik már színt kell vallani, mint tették ezt a reformátorok és teszik azok, kik egyik vallási társulattól saját nézeteikkel jobban egyező vallásoskörbe mennek át.

„Im megint a kiközösítés! Lám már még a kicsinyek is

*) Az igen tisztelt lelkész urnak e higgadt cikkét köszönettel véve bocsátom közre, kijelentvén, hogy magam részéről nem fogok Farkas J. tanár ur szóváltásaira felelni, keresztyéni türelemmel elhallgatom apróskodásait, mik ellenem sujtják; érvei nem is képesek megingatni meggyőződésemet; a nyelvészkedés terére — mi nem is tartozik lapunk keretébe, — nem akarom követni őt; szerintem a nyelv szolgája a gondolatnak s ennek alakító hatása szerint idomul.

ezt csacsogják!" — mondanák talán ezen ózamatu beszédekre az illető tisztelt urak.

Távol legyen! a hálátlanság sujtó öntudatát kellene hordoznunk, ha annyi érdemeket szerzett jeleseink iránt ilyesmi csak eszünkbe is juthatna!

Csak annak megvilágítására hoztam ezt fel, hogy a dolgok menetelének rendes sora így volna. És ezt a sort még a protestantismus haladási elvének feladása nélkül is meg lehetne tartani. Mert más szabadon vizsgálódnivaló valamiről és nézeteinknek akár másokat is megnyerni igyekezni, — ismét más: hivatalos minőségben oly nézeteket terjeszteni, melyek ama hivatal felállító testület bevallott nézeteivel homlok egyenest ellenkeznek.

És midőn ez utóbbit is szabadon tehetik; midőn ama testület közintézetének katedrájából, ugyanazon testületnek még mindig fenálló elvei, nézetei ellen mintegy hivatalból működhetnek, sőt azokból gúnyt üzhetnek: ez már ismét az idők sajátosságai közé tartozik. . . („Azonközben midőn az emberek aludnának, eljőve az ellenség.“)

Miután nt. F. J. ur rövid történetét adja a hitnélküliség egyházunkban terjedésének: sajnálkozását jelenti ki a felett, hogy a szép sikerrel előhaladott munkának itt és amott ellenesei találkoztak — még azok részéről is, a kik azt kezdetében üdvözölték. Azután a sajnálkozás helyett neheztelést sőt megvetést mutatja ki azok iránt, kik a létező egyház mellett conserváló szavukat felemelték.

Hagyja nt. ur azt a neheztelést! Mindig voltak ilyen természetű emberek! Hála Istennek hogy voltak! Afelett legyen szives inkább egy kicsit elmélkedni, hogy ugyan mi indíthatta ama jeles férfiakat arra, hogy először üdvözöljék a megkezdett mozgalmat, azután ismét, hogy kárhoztassák? . . . Hát talán valami szellemi tökélet akartak vagy akarnak, — kivált az utóbbi maguktartásból, csinálni? Ugy hiszem ezzel sem lehet őket gyanusítani. — Lám az az „orthodox“ név, egy maga elég már arra, hogy a mai korszellem szeme előtt egészen elhomályosítsa a népszerűség hiúságának minden fényét. — Inkább midőn ők a megkezdett mozgalmat üdvözölték, nem annak adták-e ezzel csalhatatlan jelét, hogy az előhaladás nemes ösztöne az ő kebelökből sem hiányzott? Midőn pedig a mozgalom irányának kárhoztatására álltak, nem azt engedik-e ezzel sejtetni, hogy azt következeiseiben, akkor már maguk is veszedelmesnek ismerték fel? Mert bizony nem csekély jelentőségű dolog az, amihez önök nt. ur fogtak.

Nem árt ott egy kis körülnézés. A tapasztalás tudománya azt tanítja: háromszor is gondolja meg az ember, amit egyszer cselekedni akar. S ha mindenre nem alkalmazhatjuk is ama szabályt: „ne bontsd meg a régi határt!“ de mégis csak jó azt egészen el nem vetni; mert sok szomorú esetek igazolták már ama szabály könnyelmű megrontásának káros voltát.

Nt. F. J. ur, mintha csak minden emberfia az ő kezébe tette volna le hitvallását, oly biztosan mondja, hogy minden száz mivelt emberből csak egy a hívő. És miután rendre elhordozott bennünket az ország mindenféle közintézeteiben, — kimutató, — hogy azokban „hívőt“ még csak irmagul sem találhatni, — bevezett még a középtanodák termeibe is, hogy ott a szilaj vérű ifjuságtól értsük meg szemtől-szembe: kik és mik vagyunk mi, világosság elől buvó vakondok? Hogy épen az élet, tapasztalat, és a higgadt megfontolás kevés mértékével rendelkező ifjak szavazatára is súlyt tudott, és amint látszik, épen arra kiváló súlyt tudott fektetni nt. F. J. ur: különösen

jön ki ő tőle, akitől megszokta már a közönség jobban átgondolt érveléseket hallani. Egy kis Achilles-sark biz ez, melyhez még a magamféle gyenge közvitézék is hozzá férnek. Hogy pedig azok az egyházi fő és algondnokok, országgyűlési képviselők s más nagy hatáskörökben mozgó férfiak, mindazon állásponton állanak, a melyet nt. F. J. ur lábuk alá tesz: ezen, már csak ama férfiak iránti köteles tiszteletünknel fogva is, jól esik kételkednünk. Annyival is inkább, mivel ismerünk egyházi gondnokokat s hallottunk országgyűlési vezérférfiakat, kik magas miveltséggel tűnnek ki, a kik hangsúlyljal emelték ki, hogy nekik jelszavuk a hit és vallásosság. Az élet történetek is azt tanítják, hogy az emberiségnek azon jelesei, kik koruknak díszei, kortársaiknak boldogítói valának, — a vallásról mindenkor méltányló tisztelettel szólottak és annak még külső nyilatkozataiban is előlmenni, már csak példaadásért is készek voltak.

Egedje meg hát nt. F. J. ur, hogy kételkedjünk számításában s helyt engedjünk azon meggyőződésünknek, miszerint megeshetik még, ha a megkezdett munka nagyobb körben folytatatik, hogy azon fő és algondnokok és egyebek, a kikre hivatkozni mé tőztatott, szavukat emelhetik és emelendik amaz avultaknak és özönviz előttieknek nevezett hitnézetek mellett. Mert azok a fő és algondnokok ugyanazon ősapáknak az onokáik a kik egykor — és pedig egy kicsit az özönviz után — javaik feláldozásával, sőt vérök hullásával is oltalmazták ama nézeteket.

Ha pedig ez ellenhatás be nem következne és ha az irodalom teréről, az ujnézeteiket, némely sebes járásu apostolai, a nép közzé vinnék: akkor a végeredmény „jóakaróinknak“ talán öröme, de a protestáns egyháznak aligha szomorú pusztulására nem vezetne.

Nt. F. J. urnak, ki mint okos ember a természetellenest nem hiszi, nem lehetne csudálkozni azon, hogy a hatás már is egy kis ellenhatást szült; mert épen az volna természetellenes ha ez így nem történt volna. Tudnia kell ő néki, hogy a hitet nem ok nélkül hasonlítják azon lombokkal gazdag nagy fához, mely sudarait az ég felé nyújtja fel; és amelynek árnyékában oly sokféle békében számlálják napjaikat. És már e nyugtot adó faárnya alól, a kietlenség sivatagjába taszítani ki, hol semmi remény csillag nem derül, semmi nyugtotadó hely nem található: lehet-e csodálni, hogy ebben nem mindenkinek nyugosznak meg szép csendesen? Nékünk mint hívőknek megbocsátható ha hiszszük, hogy nem kevesen vannak azok, a kik így éreznek, így gondolkodnak.

(Vége köv.)

K o v á c s János.

I R O D A L O M.

(Könyvismertetés.)

Értelmi, erkölcsi s testi nevelés.

Irta **Spencer Herbert**. Angol eredetiből, a szerző engedelmeivel magyarra fordították s kiadták öreg János és ifju Lósonczy László Nagy-körösi tanárok. A fordítók sajátja. Ára 1 ft 60 kr. Nagy-Körös, 8 r. 210 lap.*)

I.

Fordítók alapos s a mű iránt igen rokonszenves hangon irt előszóval látták el fordítványukat s ebben egyuttal indokol-

*) A szülők, nevelés és tanügybarátok figyelmébe ajánljuk a szakavatott könyvismertetést.

S z e r k.

ják, hogy miért látták jónak e művet magyarnyelvünkre átfordítani. Én több tekintetben helyeslem okaikat, mert e műben valóban egy bölcsészileg gondolkodó főnek helyes és alapos nézeteivel találkozunk; azt is megengedem, hogy az angol szabad alkotmányos nép geniusa a mi népünk genusával leginkább megegyezik; osztom azon nézetöket is, hogy Spencer előadása, daczára a tudományos fejtegetésnek, könnyen érthető, élvezhető. Azt azonban egész általánosságban nem írom alá, hogy a német neveléstani írók homályos elméleteket adnak, mert köztök többen világosan, sőt választékosan írnak. A németes irány ápolását én is veszélyesnek tartom, ahol az nemzetiségünk rovására akár számításból, akár tudatlanságból szolgáló üzetik. Különben nem csak nevelésünk, hanem tudományunk, művészetünk s irodalmunk és egész társadalmunk német vagy francia stb. másolat lesz, ha azt, amit e nagy nemzeteknél láttunk, vagy hallottunk saját lényegünk szerint átídomítani s alkalmazni nem akarjuk és nem tudjuk. Ellenben ha ismerjük nemzetünk geniusát s az idegen nemzetek körében szerzett ismereteinket itthon önálló felfogással alkalmazzuk, akkor akár egyik, akár másik művelt nép irodalmát veszély nélkül tanulmányozhatjuk. Ha nevelésünk német lesz, akkor a felelősség egész sulya a mi vállainkat nyomja s nem a németekéit.

Minthogy pedig a neveléstudomány megalapítása csakugyan a németek érdeme, s mert nevelési rendszerökben nagyon de nagyon sok jó van stb. stb. s a valódi bölcsészeti rendszer és felfogás leginkább tőlük sajátítható el, bármennyire becsüljük is a kezünk alatti s más angol jeles neveléseti műveknek nyelvünkre átültetését és tanulmányozását, a német neveléseti irodalmat, nem véljük mellőzhetőnek. — Csak önálló felfogás és alkalmazás legyen jelszavunk — nincs mitől tartanunk.

Spencernek fentnevezett műve címének megfelelőleg az értelmi, erkölcsi s testi nevelést bölcsészeti felfogással, sok eredetiséggel, nagy tudományos készüllettel és mégis érthetően, vonzóan, sok helyütt az életből vett oly kézzel fogható példák, kis életképek alakjában tárgyalja, hogy arra nézve a mit meg akar bizonyítani, igen sokszor mintegy kénytelenek vagyunk vele egyetérteni, javallatait elfogadni. Vannak azonban oly nézetei is, melyeket egészben véve el nem fogadhatunk; vannak indoklásai, melyeket erőtetetteknek tartunk, sőt van nézetünk szerint egy hiánya, mely abban áll, hogy a keresztyénséget perhorrescálja. E tekintetben még a német szabadelvű paedagógok azon elcsépelet állításával sem védhetné magát, hogy egyetemes emberi képzésre törekszik, mert ő bizony angol embert akar nevelni, az angol nemzeti nevelésre akar befolyással lenni. — Egyébiránt a mű oly jeles, oly sok tanulságosat tartalmaz, hogy azt nevelőknek és szülőknek, sőt minden nevelésbarátnak olvasás és tanulmányozás végett melegen ajánlhatjuk. Ennyit általánosságban. Legyen szabad azonban e művet részletesebben is ismertetni s csekély észrevételeimmal kísérni.

A mű négy fejezetre oszlik. Az I. fejezet czime ez: miféle ismeret ér legtöbbet? a II-ik fejezet az értelmi, a III-ik fejezet az erkölcsi, és a IV. a testi nevelést tárgyalja.

Az 1-ső fejezet czimeül feltett kérdésre azon feleletet adja, hogy azon ismeretágnak van legtöbb bece, a melyre nézve kimutatható, hogy az élet egyik vagy másik viszonyában legtöbb hasznot hajt, boldogságunkat leginkább mozditja elő.

„A nevelés feladata abban állván, hogy bennünket egy tökéletes élet folytathatására képesítsen, annak megítélésére: vajjon észszerű volt-e a nevelés? más mód nem áll rendelkezé-

sünkre, mintha meggyőződést szerezhettünk afelől, mily mértékben teljesíti ezen feladatát.“ Ezen feladat megoldhatása végett cselekvésünkben bizonyos sorrendet kell megállapítani a cselekvésmódok fontossága szerint. Ezen sorrend pedig ilyen forma: 1) a közvetlen, 2) a közvetett, önfentartásra, 3) a szülői állapotra, 4) a polgári helyzetre, 5) az élet kellemessé tételére vonatkozó mindennemű ügyességekben való jártasság. Az eszményi nevelés mindezen cselekvésmódokra nézve tökéletes képzettséget követelne, de ez nem lévén lehetséges, aránylag mindenikre nézve bizonyos jártasságot kell szereznünk, legtöbbet azon ismeretágnak közöl, melyek a tökéletes élet eszközzésére képesek. Sőt a tudományok becslését észszerűség szempontjából tekintve egyenlő viszonyok közt a valódi belbecsrel bíró tudományok elsőséget érdemelnek, a esetleges belbecsrel bíró tudományok felett. Minthogy pedig a tökéletes élet eszközzésére szolgáló tanulmányok kétféle becsrel bírnak, melyek egyikét az általok nyújtott ismeret anyaga képezi, a másikat azon sajátosságuk, hogy az ész fejlesztésére alkalmasak-e vagy nem — ennél fogva midőn azt nézzük, mennyiben alkalmas e vagy ama tárgy a tökéletes élet előkészítésére, mindkét szempontból bírálat alá kel vennünk

Közvetlen fentartásunk lévén első köteleességünk, az élettant, mint a mely a duzzadó jó egészség fentartására megtanít, oly nagybecsűnek tartja és méltán, hogy annak legalább oly terjedelemben való tanítását, a mennyi annak legalább főbb igazságai megérthetése s a közéletben használható tételei elsajátítása végett szükséges, az észszerű nevelés leglényegesebb alkatrészének tekintti. A z t á n á t t é r a k ö z v e t e t t f e n t a r t á s t m e g k ö n y n y i t ő t u d o m á n y o k r a.

Itt első helyen áll a mennyiségtan, melynek számtani része a mindennapi életben, az ipar vállalatokban oly nagy szerepet játszik; a mennyiségtan ismerete fontos és nélkülözhetetlen az építészeten, a gépészetben stb. Majd kiemeli a vegytan, földtan hasznosságát, a társadalomtan és természettudományok fontosságát. De szerző szerint az angol nevelés eddigéle nem vette kellő tekintetbe ezen tudományok nagy befolyását az életre s ezen szomorú vallomást teszi: „Ha csak oly tanításban részesültünk volna, mint a melyet az iskola nyújt, Anglia ma is csak azon fokon állana, melyen a hűbérrendszer idejében állt.“ — ... Azon életbevágó ismeretet, mely által azzá lett nemzetünk, a mi napjainkban s a mely ma már lételemünk, csak imitt-amott szedegettük fel: míg a valóban tanításra rendelt közegek holt formulák elsorolásánál alig foglalkoztak egyébbel.“ Hogy az itt nevezett tudományok mily befolyással vannak a nemzetek anyagi jólétére kifejtésére, melynek nemcsak a kényelmes élet egyenes következménye, hanem hogy a szellemi felvirágzás is igen nagy mérvben attól függ, sőt valamint az egyeseknek, úgy a nemzeteknek tekintélye és függetlensége is azon alapszik, kétséget sem szenved. Mi pedig magyarok fájdalmasan érezzük, hogy a közvetet fentartást megkönnyítő ama tudományok csak pár évtized előtt is mily szánandó módon tanítottak a gymnasiumokban sőt általában minden intézeteinkben, de mi még nem is sokat szedegettünk sem itt, sem ott. Ezért vagyunk oly szegények s tehetetlenek.

Az emberi foglalkozás harmadik nagy osztályába a szülei foglalkozás tartozik. De bár, ugymond, a sarjadék élete, halála, erkölcsi java vagy romlása egyenesen attól függ, milyen bánásmódban részesült a leendő szüle, mindamellett ez semminemű utmutatást sem nyer a gyermeknevelésre vonatkozólag; nem ismerik az anyák, általában a szülék azon törvényeket sem, me-

lyeknek a lélek a maga fejlődésében alávetve van, nem ismerik azon elveket, melyek szerint a jellem fejleszthető, s így hivatásuknak megfelelni nem képesek. „Ezért a gyermekek testi, erkölcsi és értelmi nevelése szörnyű hiányos.“ Tökéletesen igaz, s osztjuk e nézetet, hogyha a szülék hivatásuknak megfelelni akarnak, s gyermekeik testi és szellemi fejlődését észszerű módon elősegíteni, az ezt gátló körülményeket eltávolítani s megelőzni kívánják, az élettan főelveit s a lélektan elemi igazságait, a jellemképzésre szolgáló általános elveket elsajátítani tartoznak, a honnan már a felsőbb leányintézetekben is erre tekintettel kellene lenni, hogy a leendő anyák gyermekeiknek egykor ész és czélszerű nevelést adhassanak.

A szülei hivatás után fontosságra nézve következik az embernek, mint polgárnak hivatása. Erre nézve szerénte sem hiányzik az előkészítő tudomány, s különösen a történelem szolgál ilyenül, de a történelem a mai szerkesztési modorában nem felel meg a czélnak. Mert ugymond: „az uralkodók életrajza (pedig gyermekeink nem igen tanulnak egyebet) alig vet világot a társadalom tudományára. Az udvari cselszövény, összeesküvések, bitórlások s többeféle, a velök járt szokott személyi hírekkel együtt, nem messze visznek bennünket, ha a nemzeti haladás okait akarjuk kifürkészni.“

A történelem jelen tanítása módjára nézve eme bírálat igen találó s azt mindenki igen szívesen aláírja. Helyeslendő elveket állít fel aztán arra nézve, hogy miként volna hát a történelem tanítandó, hogy az a polgári hivatás betöltésére képző befolyásu legyen. De az kérdés, hogy a társadalom számos mozzanatainak általa követelt részletes leírása hol volna tanítható? Népiskolában semmi esetre, a főgymnasiumok és realiskolák felső osztályaiban s tanítóképezdékekben talán.

„Azonban megjegyzendő, miszerint nem sok hasznát veheti bárki is, még a valóban értékes történelmi ismerethalmaznak sem, hacsak kulcsa nincs hozzá. S e kulcsot egyedül a tudomány szolgáltatja. Élettani s léleksani törvények nélkül a társadalom tüneteinek észszerű magyarázata lehetetlen.“ Így tehát az élet, és lélektanban való jártasság a polgári hivatás megértése és betöltése szempontjából is kívánatos és szükséges lévén, e két tudomány az iskolákban ezért is tanítandó.

Miután a röviden érintett négy osztálybeli köteleességeket s az ezek teljesítésére vonatkozó nevelési módokat vizsgálta s kifejtette, áttér annak megfontolására, hogy mely nevelési mód legalkalmasabb az ezek között nem sorolható vegyes czélok elérésére, a milyenek a természet, irodalom és művészet különféle nemei által nyújtott élvezetek. Bár szerző ezen élvezeteket, s különösen a művészeteket, melyekből azok származnak, sokra becsüli, sorrendben utána teszi az egészséges polgári élet fenntartására szükséges ismeretágaknak. Mert szerinte első a törzs, aztán való a virág. — Első az élet fenntartását biztosító tudomány, azután következnek az életet szépitő művészetek stb. — Sőt a hasznos tudományok magasztalásában még tovább is megyen ezt irván: „a művészetek, szépirodalom, s a polgárisult élet virágait alkotó mindennemű jártasság, teljesen alárendelve lenni tartoznék amaz ismeretágnak, a melyen a polgárisultság alapszik. „Valamint az élet pihenő órái kitöltésére valók ezek: a nevelésnek is csak pihenésre szánt részét kellene rájuk fordítani.“

Nem érezzük magunkat jogosítva a művészetek s az irodalom nevében védelmet írni, de azt hisszük, hogy Spencer ezen nézetét azok képviselői nem fogadják el, mert hisz így a

művészetek s a költészet megszűnnek öncél lenni s eszközökké, alárendelt szereplökké aláztatnak le. — Spencer ezen állítása a nagyon is gyakorlati élet szempontjából, ha helyesnek látszik is, de a művészek, költők s aesthetikusok nézetével meghasonlásba ejti őt. Bátrak vagyunk idevonatkozólag a következő néhány sort idézni. „A mennyiben az ember a természet tetőpontjára van állítva, annyiban az magát ismét egy egész természetnek tekinti, a mely magában mindenkor egy tetőpontot előállítani képes. Göthének ezen szép szavaihoz csatlakozólag hozzá tesszük mi, hogy az ember mint ilyen egész természet csak a művészen jelenik meg, és hogy ezen tetőpont a művészet, mint a legmagasb és legfinomabb szervezet, a melyben a teremtés bevégeződik s minden lét boldog Istennyugalomban van (in seliger Götterruhe sich abschliesst). . . . . Így el lehet mondani, hogy a természet értelme szerénte a művész a tökéletes ember.“ (Aesthetik von Josef Bayer I. Th. 161. S.)

(Folyt. köv.)

Joó István.

S Z E M L E.

a) Belföld.

Egy kis helyre igazítás.*)

A vidéki tudósítások írói két hibát követnek el az által, ha nem hűk a közlemények.

Egyik: a közönséget rosszul informálják, véleményét félrevezetik. Másik: ezen különben is szűk terjedelmű lap hasábjait más hasznosabb, közügyre tartozó tárgyak közlése elől elfoglalják.

Ezen két hibát követte el a vértessaljai tudósító, ezen lap 24-ik számában „Belföld“ rovata alatt megjelent tudósításával, melyek elsejét helyre óhajtom igazítani szerkesztő ur engedelmével.

Az esperesi jelentés, az egyházmegye gyülekezeteinek általános áttekintését, anyagi helyzete felmutatását, vallásos életét, a hivek és hivatalnokok egymáshoz viszonyát, anyakönyvelést, iskolaügyet karolta fel.

Közlő örvendetesnek jelzi, hogy a lelkészek mind buzgók, és hithűek.

Kegyes engedelmével szabad legyen kijelentem, miszerint a lelkészi kart nem emeltem úgy ki, mint Ön állítja, hanem az egész egyházmegye hiveiről mondtam, miszerint hiveink, a reformált vallás hitelveihez, ugymint a helvétziai vallástétel tartja, hiven ragaszkodnak. Ezt kiemelni, a mai nihilismushoz vezető modernismussal szembe nem láttam feleslegesnek.

Szomorunak jelzi „az egyház iskoláit képzetlen emberekre bizza.“

Ezen pontot így kell helyre igazítanom: „Képesített rendes tanító van 33, nem képesített 1. — Képesített segédtanító van 4, nem képesített 16. A pátkai és mányi segédtanítók, semmi iskolai képzésben nem részesült polgár emberek. — Ezekhez az egyik körlelkész még a pákozdi segédtanítót kapcsolá.

Ott, hol a tanítók közül 9 kitünő, 6 jeles, a többi jó és kö-

*) Nincs tudomásom, hogy a gyűlési tudósító ur, sérteni vagy gúnyolni akart volna; végül is szerényen csak óhajt fejezett ki, ha nem szabatosan fogta fel a hallottakat: errare humanum est!

S z e r k.

zepszerű osztályllyal van felmutatva, ott csak azon három egyházzól, hol polgárok voltak segédtanítókul alkalmazva, lehet elmondani, hogy iskoláit képzettlen emberekre bizta, nem pedig az egyházmegye összes tanítói karáról.

A magtári pénztár nem 2100, hanem 2701 frt, a deficiens pénztár nem 6000, hanem 6900 frt.

Még egy indítványt ismertetek — mondja közlő — mely a vértésaljai egyházmegye szellemi irányát jelzi. „Indítvány” — legyen szives az olvasó a 214. lapon ezt megolvasni — „Elfogadtatik” „Reményleni szeretem, hogy a tulbuzgóság és nem szükségességéből származott.”

Mily gúnyos modorban igyekszik felmutatni az Indítványt közlő ur.

Ha Ön reményleni szereti, hogy ez tulbuzgóság, én határozottan állítom, hogy szükségességéből származott, s ennek szükségességét a főtiszt. egyházkerület is beismerte, a mennyiben ezen Indítvány szellemében határozott.

Ezen ügyet megvilágosítja a következő történelmi rövid rajz: a dunamelléki főtiszt. egyházkerület a kebelebeli lelkészeket akkor kötelezi esküvel, midőn azok rendes lelkészi állást nyertek, midőn felavattattak. Ez némelyik lelkészre öt, hat évi káplánkodás után áll elő. A káplán egyszerű exmissionalist kap, melyben ez ideig semmi kötelezettség nem volt, hanem egyszerűen fel voltak említve a jogok, miszerint N. N. káplán elbocsáttatik predikálni, sakramentumokat kiszolgáltatni. Vértésalja tehát — elhallgatom az e miatti többszöri visszaéléseket, nem akarván fokozni az elkeseredettséget — szükségesnek látta Indítványával fellépni. Ennek következménye lón, miszerint a papvizsgáló bizottság terjeszté a gyűlés elibe, hogy jövőre a káplánok exmissionalisába ugyanazon kötelelességek foglaltassanak be, melyekre a rendes pap esküvel köteleztetik, s ez a gyűlés által elfogadtatott. Végül

a mi az administratio reformjait illeti: tegye meg Ön szerény kis körének administrationalis kötelelességeit, én mindegyik egyházkerület kormányán látok oly férfiakat, kik Ön figyelmeztetése nélkül is megteszik mindazokat, melyek szükségesek.

Az első hibát ezzel helyre igazítottam, a második helyre lesz igazítva jövőre azáltal, ha Ön hiven fogja közleményeit a szerkesztőséghez küldeni.

K o n c z I m r e, főesperes.

Az erdélyi ref. egyházkerület közgyűlése.

(Az „Erdélyi prot. közlöny” után kivonatilag). Ez egyházkerület negyedik közgyűlése május 23-kán Kolosvárt reg. 9 óra után nyílt meg, az éljenzéssel fogadott főgondnok és elnök Gróf Mikó Imre ur tartott egy, az erdélyi viszonyokra vonatkozva bölcs intésekkel telt, nagyszabású megnyitó beszédet. A nemes gróf hangsúlyozta a vezéreszme jelentőségét s létesítése kellékeit; továbbá az emberiség jogosultságát, „kötelelességünk — ugymond — tudományt szerezni, hogy eszünket fejlesszük és magunkat tökéletesítsük, és így aztán a nyílt és felvilágosodott ész fényével megvilágítani hitünk ága z a t a i t, hogy tudjuk és értsük azt, a mit hiszünk” (ugy látszik a halhatlan érdemű nemes gróf a protestantismus lényegét az ész és tudomány általi fejlődésbe helyzi egyedül, az észnek tulajdonítván oly fényerőt, mely a hitet megérthetővé teszi, ellenben a keresztyénségnek mennyei-társadalmi, azaz istenor-szági, és üdvintézményi jelentőségét, ez alkalommal legalább, mellőzé, valamint azon apostoli tételt is, hogy itt „homályos tü-

kör által látunk.” A tulvilági üdvalap feltételei megszerzésére nem elég, miszerintünk, az ész fénye, a tudomány miveltége: akkor Jézusnak nem evangyéliomot, hanem tudományt és magas bölcsészetet kellett volna hirdetnie kizárólag). — Czélozott továbbá beszédében az egyház kebelében felvonuló vészterhes felhőkre. érezi hogy nyom valami, s a fenyegető baj elhárítására óvó intézkedéseket kell korán tenni; végre hangsúlyozza az egyetértést s azt, hogy az önkormányzatu testületnek magamagát kell meggyógyítani sebeiből.

Nagy Péter püspök ur emelkedett tömör beszéddel bocsáta ki 13 ifju lelkészt: a vallásos érületápolását s a nemzetiség fentartását kötvén sziveikre; a gyűlésteremből 1/2 11-kor a templomba mentek át a pap-avatás ünnepélyére. Itt n.-enyedi lelkész Fülöp Géza Ján. 4, 19—24. alapján tartott egyházi beszédet; az ellentétek szükségességét s azoknak végre egy magosabb egységbe olvadását fejtegetvén, az egység a Jézus adta kijelentés „Isten lélek stb.”; el kell itélni minden oly ellentétet, mely feledi a legfőbb kijelentést, s mely azzal összeütközik. Egységre, egy akaratra, összetartásra buzdítja a hallgatókat. — Predikáció után Nagy Péter püspök rajzolta ékesen főpásztori beszédében a papi pályát, melynek munkásait nem egyszer sárral dobálják, de azért úgy kell futni, hogy a cél elérhető legyen; a papnak évégre szüksége van ön megtartóztatásra és kitartásra. — Ezután következett az eskütétel felavató szer-tartása.

A gyűlés 2-dik napján, máj. 24. megválasztattak a különböző (számra 8) bizottságok. Jött a püspök ki-jelentés felolvasása, melyből kiemelünk egy-két pontot. Püspök jelenti a n.-enyedi papnövelde vizsgáiról, hogy ott a theologusok sikerrel tanulnak, konstatál egy oly haladást az eddig elhanyagolt héber nyelvre vonatkozólag, mely a s. tanár buzgalmának eredménye, (a héber és görög nyelv, és magyarázás nélkül láb-nélküli egész theologiánk, magyar tudományos theologiáról addig szó sem lehet, mig ama két nyelvben kitünő embereink nem kerülnek). — A statistikai részből szomoruan jeleztetett, hogy 1873 és 1874-ben 5245-el apadt az egyház és a tiszta magyarság száma; apadt az még katholizálás által is az erdélyi r. k. püspök törvényszegő térítése vállalata miatt, ki a 7—17 éves gyermekeket átvette. A tankötelesek száma 1874-ben 78, 8%-ra emelkedett, a tanulók száma egy év alatt 3568-al emelkedett. A lelkészi özvegy és árva pénztár mibenlétét kifejtvén, ennek emelésére indítványozá, hogy a garasos pénztár jövedelme ideiglenesen, e célra fordittassék; továbbá az új házassoktól begyűlendő pénz is, s a tőke további gyarapítására, terv készítésre bizottság küldésék ki. (A mi kerületünkben sem volna helyenkivüli, ha évenként legalább egyszer, a tavaszi gyűlésen, püspöki jelentés terjesztetnék elő, a kerület egy évi életmozgatairól.)

Bodor Antal titkár előterjeszté az igazgató tanács évi működéséről a jelentést. Mind ez, mind a püspöki jelentés 3 tagu bizottságnak adatott ki tüzetes tanulmányozás s véleményadás végett. — A papválasztási szabályok módosítására tavaly kiküldött hetes bizottság javaslata, és az igazgató tanácsnak az egyházak társításáról szóló kapcsolatos javaslata, püspök indítványára kinyomatni és szétosztatni rendeltetett. — Olvastatott Alsó Fehérmegye mérnöke Kovács Sándor alapító levele, melyszerint a székely nemzet vallásos és nemzeti céljai előmozdítására 20,000 frtnyi urbéri kötvényt tesz le (addig, 80 évig, — kamatoztatandó, mig egy millió frtra nő fel, akkor Enyeden „szeretet ház” alapítandó székely

szegény ifjak nevelésére). Alapítónak köszönő irat küldetik s az alapítvány kezelésére bizottság választás indítványoztatott; — egyuttal a derék alapítót — ki maga erején küzdte fel magát és saját takarítmányából tett ily szép célra adományt, — a szervezeti törvény értelmében, egyhangulag az egyházkerületi közgyűlés tagjának általános éljenzés közt megválasztották.

(Folyt. köv.)

b) Külföld.

A skótziai szabadegyház egyetemes gyűléskezései.

(Eredeti tudósítás).

(Folytatás.)

(Máj. 24.) E nap estvén a gyarmatokon levő egyházak állapotáról tett előterjesztést, annak elnöke Balfour edinburgi lelkész. A társulat mult évi összes bevétele 3466 font sterling. Főfeladata a coloniákon élő szabad presbyteri egyházhoz tartozó tagok lelkiszükségeiről gondoskodni. E társulat felügyelete alatt jelenleg 752 lelkész működik, a legtöbb ezek közül Amerika és Ausztráliában. A szabad presbyteri egyház Amerikában 3 kitünő theologiai seminariumot tart fen u. m. Princetonban (New Jersey) Halifax (Canada) és New-Yorkban. Lelkészhiányról is panaszkodtak, ezen azonban úgy vélnek segíteni, hogy kitünőbb végzett skót theologusokat, jó fizetéssel egy pár évre, mint segédlelkészeket a gyarmatokra küldenek, hol aztán azoknak kedvező alkalom tárul fel arra nézve, hogy magokat gyarkorlatilag még inkább kiképezhessék.

(Máj. 25.) Estve egyik a legérdekesebb és leglátogatottabb gyűléseknek. A külföldi hittérítő-társulat adott számot elfolyt évbéli működéséről. A szabadegyház e missiója egyike a legjelentékenyebbeknek. Elnöke Dr. Duff edinburgi theologiai tanár. Közel 280 missionarius lelkész és tanító működik e társulat felügyelete alatt India, Afrika és Syriában. Az elmúlt évben közel 2000 pogány nyeretett meg a keresztyénség ügyének vagy pedig oktattatott a keresztyén vallás elemeiben; azoknak száma pedig kik iskoláikban jelenleg tanulnak több mint 11,000-re tehető. Mult évi összes bevétele 29,915 font st. A szabadegyház megalapítása első évében, 1843-ban, 6402 font st. volt a bevétel, ez összeg a mult évben tehát majdnem meg 5-szöröződött. A legnevezetesebb tette e társulatnak, az elmúlt évről, egy új hittérítő állomás alapítása Közép-Afrikában, a Nyassa tó közelében, az ott fáradozott és elhunyt nagy skót természetbúvár és hittérítő Livingstone emlékére „Livingstonia“ czimmal. Az expeditio, a magát Livingstone holt tetemének felkeresésében kitüntetett Young ezredes vezénylete alatt épen a napokban hajózott el Londonból, egy pár hittérítő kíséretében. Az expeditio célja: megérkezésével ott egy missiói állomás berendezése, e hittérítők segélyével a benszülöttek nemesítése s megtérítése, s aztán az ott még mindig uralkodó rabszolgákkal kereskedés elnyomása, s végre a tartomány tudományos átkutatása. Ugyancsak az elmúlt évben alapított e társulat Áfrikában, Natal közelében, egy másik missiót. Egy aberdeeni grófnő e nemes célra 10,000 font sterlinget adományozott. E hittérítői állomáson 3 missionarius működik.

Ime e néhány sorból is látható, hogy mily óriási erővel, buzgóan és jótékony hatással működik e nemes társulat!

(Máj. 26.) A délelőtti gyűlés igen zajos és viharos volt. Az államegyház ujra alapítása (disestablishment) jött kérdésbe; mi ha megvalósul, akkor a jelenleglétező denominációk, az államegyházzal együtt megszűnének, s egy közös egyházba olvadnának össze. — Hogy azonban ez mikor valósulhat meg, az a jövő titka. Ugy látszik azonban, hogy ez politikai kérdéssé vált már Skótziaiban, amennyiben a jeles lapok összhangzó véleménye szerint a jelenlegi konservatív kormány, tudni sem akar semmit az államegyház feladásáról; ha azonban a liberalis párt jut kormányra, ez semmi esetre sem fog idegenkedni az állam egyház feladásának eszméjétől.

Az egyesült presbyterianusok zsinata, amely épen a mult napokban, Edinburgban ülésezett, egyhangulag kimondá az államegyház szervezeti reformálását. E zsinat alatt igen érdekes adatok merültek fel az államegyház kebeléből. Így p. o. nem egy-két egyházközség van, különösen a messze felvidéken, hol az illető lelkész, saját családján kívül egyetlen egy hallgatóval sem rendelkezik s ismét másutt, hol 7—8 egyháztag van s még is az illető lelkész huzza a zsiros állam stipendiumot, a mely 3006 o. é. frtot tesz.

A mai gyűlésen különösen két párt küzdött egymás ellenében. Az egyik párt tudni sem akar semmit az államegyházzal. E párt élén Dr. Begg edinburgi lelkész áll. A másik párt fejei Dr. bárány Moncreiff, ugyancsak edinburgi lelkész és Dr. Rainy, igazgató (principal) a szabadegyház edinburgi collegiumában. A vitaügy szavazásra kerülvén a gyűlés 313 szótöbbséggel kimondá az államegyház reformálásának elvét.

Az esti gyűlésen a kontinenssi missiói társulat tett előterjesztést. Elnöke Fraser Wilmos edinburgi derék lelkész. Mult évi tiszta bevétele 2288 font sterling és 7 shilling. A kontinensen működő skót lelkészek feladata, az egyházukhoz tartozó angol nyelvű brittek lelkiszükségeinek kielégítése, másoldalról pedig, különösen a római katolikusok közt, mint hittérítők működni. A társulat feladata az ezek feletti főfelügyelet, működik pedig összesen 17 lelkész, Olaszországban 5. Franciaországban 2. Portugálban 1. Spanyolhonban 2. Svájcban 7. Ez este több követek, a kontinensről, tartottak érdekes előadásokat.

M. F.

(Vége köv.)

c) Különfélek.

Misley Károly ref. lelkész Miskolczon meghalt jun. 14-én élete 44-ik évében. — A Kisvárdavidéki ref. tanító-egylet Kisvárdán tartá jun. 3. tavaszi közgyűlését, a felekezetenküli könyvtárban kapnak-e vallásban erősítő olvasmányokat? — Kisgyula előbb igmándi, legutóbb mocsai ref. lelkész május 30-kán 47 éves korában elhunyt. — Nyiregyházán jun. 16. tartatott meg a ref. egyházmegyei gyűlés. — Büchner Lajos istentagadó műve „az isten fogalom és annak mai jelentősége“ czim alatt magyar fordításban megjelent Rosenbergnél Pesten. „Szerző megvan győződve, hogy az isten fogalmát ki kell küszöbölni, mint a mely minden másnál inkább utját állja összes szellemi, társadalmi és politikai fejlődésünknek“ — ily örült mű nem érdemli meg sem az olvasást, sem a lefordítást.

T Á R C Z A.

A debreczeni ref. egyházmegyei lelkész- értekezlet. *)

I.

A debreczeni reform. egyházmegyei egyetemes lel- készi értekezlet 1874 jun. 10-én tartott közgyűlése.

A csaknem teljes számmal egybegyűlt lelkészi kar fennevezett napon a Sóstón tartá évi gyűlését. A gyűlést mult évi alakuló gyűlés alkalmával egy évre választott, de most újból felkért elnök Nyiri Péter esperes ur nyitotta meg, köztudomásra hozva, hogy a mult évi egyetemes értekezleten elrendelt kör-alakulások megtörténtek. Az egyházmegyei lelkészek három körben csoportosultak. Minden körben a már megrendelt mindkét irányu német és francia nyelvű lapok és folyóiratok rendszeres olvasására s ismertetésére vállalkoztak egyének, de hogy ezektől még dolgozat be nem adatott igen természetes, részint a lapok késő érkezése, részint a miatt, mert a külföldi egyházi mozgalmakat közelebről csak most figyelőknek önmagukat kell előbb tájékozni, a viszonyukkal megismerkedni.

A magyar nyelvű egyházi vállalatok közül, minden kör részére megrendeltetni határozottatott a Ker. magvető és az Erdélyi prot. közlöny. A pesti prot. egyházi és iskolai lap megrendelését feleslegessé tette azon körülmény, hogy az e lapot is járató lelkészek saját példányaik körözését felajánlották. Révész Imre Figyelmezőjének, mely kivétel nélkül minden lelkész birtokában meg van, egy példányát Nagy Pál tépei lelkész ur a könyvtár részére ajándékozta.

Ezután a megrendelt könyvekről tétetett jelentés s a pénztár állása mutattatott fel.

A fiók könyvtárak beszüntettétvén, könyvtárnokul Biró Antal derecskei lelkész ur választatott. A könyvtárunk átszámolására bizottság neveztetett. A céltalannak bizonyult köröztetés helyett a könyvek személyes átvétel vagy megrendelés mellett adatnak ki.

*) A fentcímzett Értekezlet, melyet ft. püspök ur is szerencsétlenül megjelenésével, közkívánatára, s az önkényt gyűjtött adakozásból fedezve, adjuk az egy ivnyi rendkívüli mellékletet, melyet a lap olvasói is örömmel veendnek. Lapunk eddigi magatartása iránti rokonszenves nyilatkozat, s bizalmi szavazatért hálás köszönetemet nyilvánítom. Bármi történjék, harcban vagy békében, szilárdan megállunk az evangeliumi protestáns egyház alapelvei mellett, s igyekezünk arra, ami épít, nem pedig arra, ami rombol.

Balogh Ferencz.

Majd Tóth Sámuel főiskolai hittanár ur tartott a jelenlevők osztatlan figyelme között egy értekezést ily czim alatt: Tűnődések egyházi életünk felett. Lelkesültséggel iratott s olvastatott az értekezés s lelkesült éljenzésben részesült szerző. Egyházmegyénk lelkészei közül úgy látszik nincs lelkész, ki a modern irányt pártolná; ennek bizonyosságául vehető az, hogy az értekezésben lefektetett elveknek helyeslése jegyzőkönyvileg kimondatott s annak a szintén közbizalomban részesített evangy. prot. lapban közzététele elrendeltetett. — Osztotta az értekezlet szerző nézetét abban is, hogy a mind keserűbbé váló és fájdalom gyakran — s főként az ellentábor részéről — személyeskedésig menő s ily uton egyházi életünknek javára nem szolgálható harc beszüntetésére a hitelvi kérdések vitatásának abbanhagyásával létrejövő kibékülés legyen az első lépés. És valljuk meg őszintén e lépés szép az orthodoxok részéről, ők nem kezdték a harcot, ők megtámadtattak, nekik védekezniök kellett. Ők a megtámadottak, s ők adják az első ajánlatot a békére. Ez nem gyávaság, vagy az erő gyengeségének érzete — mint talán az ellenvéleményűek elnevezni fogják — hanem igenis az egyház valódi javának szemelőtt tartása. Az orthodoxok nem vállalhatnak felelősséget azért, ha az ellenfél neki tüzelődött szenvedélye tovább is éleszti a harc tüzet s utját állja a békés fejlődés áldásainak.

Két fontos indítvány is tétetett a lelkészi értekezlet két köréből; mindkettő a lelkészgyámintézeti segély növelését célozza. Egyik egy takarékmagtár felállítását ajánlja, melyből az özvegyek és árvák terménysegélyben részesülének, a fenmaradó kamatkészlet pedig eladatván, árával a pénztári tőke szaporítására szolgálna. A másik a most meglevő, mintegy 16,000 frtot tevő pénztári tőkének, a részvénydíjak felemelése által oly fokra emelését javallja, hogy lehetővé tétessék 10 év multán, de az ezután elhaló lelkészek özvegyeire nézve addig is, gyermekeikkel együtt 400 frt évi segélyben részesülés. Mindkét indítvány elvben elfogadtatott. Kiviteli módzatai iránt véleményes javaslat készítésével küldöttség lett megbizva. Végül a fizetések több helyen változván új becslés rendeltetett el, a mely szerint osztályoztatik azután a lelkészi gyámintézet részére fizetendő évi járadék.

y. s.

II.

Kiírott czikk

a debreczeni reform. egyházmegyei egyetemes lelkészi értekezlet 1875-ik év junius havának 10-ik napján tartott közgyűlése jegyzőkönyvéből.

12-dik szám. Tóth Sámuel főiskolai hittanár ur egyházi életünk jelen állapotából merített következő értekezését olvassa fel: „Tűnődések egyházi életünk felett.

A figyelmet odaadólal lekötött értekezésért, midőn szerzőnek elismerő köszönetét fejezi ki értekezetünk, örömmel látva az egyház jól értett ügye melletti bátor lelkesültséget; őszinte lélekkel nyilvánítja, hogy az értekezésben lefektetett elveket teljes meggyőződése szerint osztja, az egyházunknak kárára lehető jelen mozgalmából kibontakozásra feltüntetett békés utat — meggyőződésének fentartása mellett — szívesen elfogadja; s jegyzőkönyvi számot a Debreczenben megjelenő, értekezetünk osztatlan bizalmával pártolt „Evangyéliumi protestáns lap“-ban közzététetni rendeli.

Kiadta:

Dávidházy János m. k.
értekezleti jegyző.

III.

Tünődések egyházi életünk felett.

Ki a magyarországi protestáns, főleg a reformált egyház belélete, az abban felhullámzó mozgalmak felett elfogulatlan vizsgálatot tart, lehetetlen nem látnia, hogy ép az egyház emberei közül többen, a helyett hogy közös erővel magának az egyháznak építésén, valódi keresztyéni irányu fejlesztésén fáradoznának, öntudatosan vagy öntudatlanul, a meglevő alapok aláásása dicstelen munkáját végezik; ép az egyház emberei, a helyett hogy az egység szép és biztos elvét követve, a protestáns egyház valódi ellenségei ellen folytatnák a csatát, s fegyvereiket a felburjánzó hitetlenség, álbölcselkedés, ennek édes gyermekei a vastag materialismus és egyháziatlanság ellen forgatnák egész erővel és hatalommal, egymás között meghasonlottak; s a helyett hogy a szédelgés és bizonytalanság kódét, mely a magyar ref. egyház beléletére nehezedett, oszlatni sietnének, a r. katholicismus ultramontán törekvéseinek nagy örömeire, egymás ellen irányzott fegyverrel küzdenek, — A ki mindezeket öntudatosan észleli, fájó érzettel fogja kérdezni: vajjon hova vezet mindez? mi lesz ennek kimaradhatlan következménye?

Jelenleg a magyarországi ref. egyház egyházi férfait 3 külön osztályba sorozhatjuk; egyik a már évek óta működő ugynevezett modern irányzat; másik a meglevő alapon a védve haladás elvét követők csoportja; 3-ik pedig a váró helyzetben levők sem egyik, sem másik irányhoz nem csatlakozók nagy számmal jelezhető serege, kik tünődnek és aggódnak, vajjon melyik táborba sorakozzanak. — És bizonyára nem lehet csudálni, hogy a bizonytalanság és habozás oly nagy erőt vett a lelkeken, hogy sokan nem tudják magukat tájékozni és egykönnyen elhatározni. — Ugyanis hosszú évek óta, majdnem egyetlen theologiai irányzat volt képviselve theologiai irodalmunkban, egy heti lap által, melynek hangjai önkénytelenül bevésődtek a lelkekbe, eltöltötték az olvasók hallérzékeit, kik helyzeti körülményeiknél fogva egyedül azon lap olvasására voltak utalva. — Hiába nagy hatalma és befolyása van a környe-

zetnek és hosszas megszokásnak. — És csak a legújabb időkben történt, hogy más hangok, nézetek és felfogások is emelkedtek s nyertek kifejezést irodalmi téren; midőn először 1870-ben a Magyar protestáns egyházi és iskolai Figyelmező, havi folyóirat megkezdte bátor és nemes uttörő harcát s 5 év mulva az Evangyéliumi protestáns lap is előállott egyházunk evangyéliumi alapjának biztosítására. Így lettek figyelmessé többen, hogy tehát a keresztyénségnek s az igazságnak van másnemű felfogása is.

De meg azok a hangzatos szavak, melyekbe burkolva tenyésztetett az az új irányzat, tetszősőknek s hizelgőknek is látszanak; minők: a föltétlen egyéni szabadság, függetlenség, észszerűség elve a vallásosság terén; mert ki ne óhajtana szabad lenni minden tekintetben? s mi az a mi az embereket az állatoktól megkülönbözteti, a gondolkodó ész, az önállóság; miért ne kellene e fölséges adományt, s emberi természetünkben gyökeredző jogokat minden téren érvényesíteni? Ezen felfogás és gondolkodás sokakra nézve nem megnyerő és hódító-e?

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az egyház igazi embereinek nem üres eszmék és ábrándok után kell haladni, hanem határozott cél, valóság és tények, realitás és positivumok legyenek azok, melyek irányt adnak működésüknek. — Miként a politikai élet terén nem volna igazi állambölcsesség, oly eszmék és elvek szolgálatába állani, melyek ugyan nagyszerűeknek, megragadóknak tünnek fel előttünk, de kivihetésök és megvalósíttatások a lehetetlenségek körébe tartozik; mert könnyen megtörténhetnék, hogy létező biztos helyzetünket tennők kockára és kétségessé: épen ugy a vallástudományok mezején nem az eszmék általános érdeke a fő, hanem minden elv, nézet és eszme, mely itt felmerül és képviselve van, olyan legyen, hogy az által az egyház igazi célja elő mozdíttassék s rendeltetése elősegíttessék.

Szinte különösnek látszik, hogy korunk irányzatát ugy jellemzik, mint a mely legfőbb mérvben és egyedül a realitás után törekszik, az eszmék, a szellem világára, annak létezésére keveset ad, hanem az a mi megfogható, ami tárgyias létezéssel bír az egyedül a bizonyos és valódi; és mégis a vallásterén idegenkednek a positivumoktól, ott nincs semmi történelmi igazság, minden csak mythos, költemény, üres hagyomány, melynek a valóságban mi sem felel meg. Ilyen következetes sokaknak a gondolkodása és okoskodata.

Álljunk meg azonban egy kissé s nézzük meg vajjon létezik-e, megállhat-e az a föltétlen szabadság s függetlenség, az a merőben észszerűség a ker. vallás terén? s hanem, mi a mi teendőink a megindult áramlattal szemben? és miképen vélnők a kibontakozást, minden esetre szomorú és bonyolult egyházi helyzetünk ből?

Az embernek ha elfogulatlanul gondolkozik és ítél, el kell ismernie korlátozott és gyarló voltát; mélyen éreznie kell, hogy sok tekintetben függésben van a természettől, környezetétől stb. s így lehetetlen hogy önjelét, képességét annyira becsülhetné, miszerint az már reá nézve minden mást feleslegessé tesz; ezért tökéletesen indokolva látjuk, hogy minden vallásnak és így általában a vallásosságnak alapjául az újabb korban a hittudósok az általános függési érzetet jelölték meg és ismerik el. — És ha a vallások eredetét vizsgáljuk, meg kell vallanunk, hogy a függési érzet, a megfajthatatlan és kimagyarázhatatlan felsőbb hatalom és erő irányában az alárendeltség, sokszor a megdöbbenés és félelem érzete és tudata vezette az embereket isteni mádásra, hogy természeti tárgyakat erőket vagy tüneményeket tartsanak és tekintsenek isteneknek. — Ezt a törvényt látjuk igazolva a fétis imádástól föl a polytheismusi vallások minden fokozatán.

A korlátozottság és végeesség ezen tudatát a ker. vallás az ember gyarlóságában és bűnösségi érzetében helyezte és mutatta ki, s az általános bűnösség tudatát hatalmasan előtérbe léptette, amint azt az eredendő bűnről szóló elmélet úgy a római katolikus mint a protestáns egyházban igazolja. — Távolról se gondoljuk azonban, hogy az eredendő bűnről azok a mai protestáns orthodoxok ép úgy vélekednek, mint azt több symbolikus könyvben erősen kiszínezve találjuk. Jól tudja e nagy érdemű értekezlet minden tagja, hogy az eredendő bűn alatt az emberi természetnek oly romlottságát s kárhozatra méltó voltát értették, hogy már az képes az embert az örök boldogság és üdv-javakból örökre kizárni, mely rettenetes büntetéstől az ártatlan csecsemő, a lutheri és r. katolikus tanfogalom szerint, a kereszttség vize által szabadul meg, állván azon tétel: sine baptismo nulla salus. A 2-ik helvét hitvallástétel is így nyilatkozik: az eredendő bűn következtében elmerülve vagyunk a rosz kívánságokban, a jótól teljesen elhajlottunk; concupiscentiis pravis immersi, et a bono aversi, ad omne malum propensi, pleni omni nequitia diffidentia, contemptu et odio Dei . . . . quo nomine merito nostro irae Dei obnoxii, poenis sobjicimur nostris. . . .

Az a sokat vádolt protestáns orthodoxia nem tanít ilyen tant, sőt nyíltan vallja, hogy az eredendő bűn még magában tulajdonképen, bűnnek sem tartható. Mert bűnről, bűnös tett véghezviteléről, a kisdedednél még nem szólhatunk; ön elhatározási képesség, a törvénynek ismerete kívántatik meg arra nézve, hogy a tett mint bűnös cselekmény, valakinek beszámítassék. — Ennél fogva az eredendő bűn nem egyéb, mint az emberi természetben gyökeredző organicus romlottság, erős hajlam a roszra és érzékire. — És ennek létezését az emberi természet sajátosságai és tüneményei alapján kétségtelenül valljuk és tanítjuk. Ugyanis ki a gyermek fejlődését figyelemmel kíséri, észlelni és tapasztalni fogja, hogy az önzés az, mely minden gyermek tetteinek, nyilatkozatainak irányt ad, azokban, kinyomatot talál. Hogy van valami rosz, bárminek nevezzük is azt, hajlamnak, fogékonyságnak vagy képességnek, az embernél mily sok példa igazolja az életből. Ki fejtí azt meg, hogy ugyanazon szülőknek, ugyan azon nevelés, példa, ráhatás, befolyása alatt két gyermekök közül egyik a becsületesség, munkásság, tehát a valódi erkölcsi élet példányképe lesz, másik pedig ugyanazon hatások és vezetés dacára teljesen aláhanyatlak, s erkölcsstelenségbe süllyed alá. Mi volt az oka, hogy egyik birt önkarakattal és erővel a természeti rosz hajlamoknak, az önzésnek, mint minden véték és bűn forrásának ellene állani, másik pedig azoknak áldozatul esik. Valjon nincs e tehát már bennünk a rosznak csirája, erős fogékonyság az iránt, a mi érzéki vá-

gyainkat kielégíti, hajlamainknak pedig kedves. — Igen is bennünk van e gyarlóság s kinek erről tudata és meggyőződése nincs, nagyon kérdésbe lehet tenni reá nézve, van-e igazi vallásossága? E gyarlóság és bűnösség érzetének, még inkább erősülnie kell, a mint valaki az erkölcsiség eszményképének tudatára fölemelkedett, s megismeri azt, hogy miben áll a valódi erkölcsiség, mik annak követelményei, az ember által teljesítendő kívánalmái.

Az emberi természetben gyökeredző rosznak létezését nem csak a hittudósok, hanem még a bölcsészek is állították és állítják; a sok közül legyen elég egy példa: Kánt az emberi természetre vonatkozólag, abban valami radikális roszat vesz fel, mely — úgy mond — mi bennünk mint megfajthatatlan, de egyetemes és kétségtelen tény létezik, melyet annál fogva, egyetlen őszintén gondolkozó sem tagadhat.

Ha már meg van bennünk a gyarlóság és fogyatkozás felől való meggyőződés, akkor az emberi ész sem dicsekedhetik föltétlen bizonyossággal, megvannak annak illő határai melyek között jogát gyakorolhatja és érvényesítheti.

Sokat halljuk korunkban, hogy mindenben észszerűség után törekedjünk, az ész, az egyedüli vezér fáklya, az ítélő, a vallástényeit illetőleg is. Midőn az Evangy. prot. lap pályafutásának megkezdésekor, a debreceni hittanárok theologiai álláspontukat jelezték, az arra megindított csatározást Erdmann bölcsész e szavaival kezdette meg, a Protestáns egyházi és iskolai lap szerkesztője: az én hitem és életem irányadója nem más mint az ész. E szerint kell megítélnem mindent a világon, különben roszabb dolgom lenne az állatnál, mely semmi által sem kényszeríthető elhinni, hogy zabot eszik mikor szeckát adnak elébe. De nagyon téved ki úgy ítél az újabbkori orthodox irányról, hogy az, az ész, annak vívmányait megvetve, semmi haladásról nem is akarva tudni, talán most is egészen a 16. és 17-ik század eszméibe burkolódzva, egyedül azokat törekszik érvényesíteni. Távolról sem. Az észnek vizsgálódási jogát teljesen elismerjük mi a vallásos kérdések vitatásánál, mert különben tudományos theologiaról nem is szólhatnánk; csak azt ellenezük, hogy az ész legyen az egyedüli forrás a vallás terén, a hit-tényeit és elveit illetőleg; akkor semmi különbség nem lenne a bölcsészet és theologia között. Ugyanis a hit igazságok, azt fejezik ki, oly tételek, melyek a hitre, hívésre tartoznak, melyek ha bár az ész által teljesen meg nem fejthetők is, de azért az emberre nézve belső nyugodalmat, teljes megelégedést nyújtanak; p. o. az élő személyes istenség létezése mi szerintünk hitigazság, de nagyon természetes, hogy mi reánk a mi fogalmaink és teljes meggyőződésünkre nézve, egyszersmind észszerű igazság is, de már Büchner, Vogt, Moleschott, általában a materialistákra nézve legtávolabbról sem észszerű igazság az, miután az anyag és erőn kívül személyes élő akaratot, szellemet nem tudnak fel-fogni és gondolni. És ha már Büchnerék is az észre hivatkoznak, nem különben elleneseink is csak az észet tartják hitök szabályozójának, azt kell mondani az elfogulatlan vizsgálónak és észlelőnek, hogy ama természettudósok következetesen keresztül hajtották rendszerüket, míg emezek a félton megfeneklettek, vagy bátorságok nem volt tovább haladni, ha ki mondják hogy az ész az egyedüli döntő tekintély, akkor ne beszéljünk hitről, istenről, kijelentésről vagy theologiaról s más efélékről. E harcot szemlélve, melyet most folytatunk, tökéletesen rá illik azon jellemzés, melyet most folytatunk, tökéletesen rá illik azon jellemzés, melyet a különben éleselméjű kritikus Strauss Dávid használt, azon theologiai küzdelemre, mely 1864 és 65-ben Berlin és Heidelberg közt folyt Die Halben und Ganzen.

(Eine Streitschrift gegen Schenkel und Hengstenberg.) és Straussnak a maga álláspontjából teljes igaza volt s életével kétségtelenül is beigazolta; ha a hit igazságok tagadására kerül a sor, ha az ész egyedüli bírónak állítjuk: ne álljunk meg féluton hanem következetesen haladjunk, ha á—t mondottunk mondjunk b—ét is, akkor oda jutunk hova Büchner és maga épen Strauss.

Az észnek kellő határok közt a jogát elismerjük és érvényesítjük mi, csak azt kívánjuk meg tőle, hogy miután teljes biztosítékot és nyugalmat nem tud nyújtani a mi aggódó kérdéseinkre, ne rombolja a födelet, mely alatt az élet oly sok küzdelme és hányatása között megnyugvást találtunk; ha nem tud építeni ne romboljon, s a pusztításban ne teljék egyedüli gyönyöre.

Midőn azonban az észnek korlátozottságát, teljes függését hangoztatjuk, távolról sem kell gondolni, hogy tehát a mi hit rendszerünkbe észellenes dolgok és eszmék helyett foglalhatnának, melylyel némelyek gyanúsítani és kissebbíteni törekednek; nem kell hittani álláspontunkat úgy megítélni, mintha a szent irás minden betűjét istentől ihletettnek tartva, nem tennék különbséget abban az isteni és emberi, a valódi lényeg és külső boríték között; nem kell úgy vélekedni, mintha mi a régi dogmatikusok minden tételét melyet a hittanban feldolgoztak sértetlennek s a valódi keresztyéni hitre nélkülözhetetlennek tartanók. A mi keresztyéni hitünk és vallásrendszerünk központját a Jézus Krisztus által eszközölt váltás tudata képezi. Az embernek a Jézus Krisztus által istennel való személyi közössége, a keresztyén kijelentésnek egyedüli célja és rendeltetése, a mint Christlieb Theodor az evang. allianz New-Yorkban tartott gyűlésén nagy jelentőségű beszédében magát kifejezte. *) — Ezen fő elv nagyon természetes, hogy bizonyos előfeltételeket és következtetéseket állapít meg, melyek azzal a legbensőbb összeköttetésben állanak. — De vannak viszont oly tételek is a ker. vallásrendszerben a mint az az idők folyamában feldolgozott és kifejlesztett melyektől, hogy valójában úgy hisszük é, nem függ a valódi keresztyéni vallásosság. — Arra legyünk tehát figyelemmel, hogy azon hitre és meggyőződésre tartozó dolgokban tartsuk meg az egységet, hogy a Jézus Krisztus a mi megváltónk, istennel lelkiismeretünkkel kibékítőnk és megnyugtatónk. — Ez képezi a mi erősségünket melyen a pokolnak kapui diadalmat soha nem vehetnek! Ist doch die Festung durchaus nich erobert wenn ein vorgeschobener Posten dem Feind zeitweise in die Hände fällt: ja auch dann nicht, wenn die feindlichen Geschosse da und dort einen Stein der Enceinte beschädigen, mondja Christlieb.

De a midőn már megindult a harc, kivannak tűzve a lobo-gók, foly a küzdelem ref. egyházunk kebelében, az a nagykérdés miként lehetne az általános békét és egységet visszaállítani, minthogy ez a visszavonás, előnyére nem szolgálhat egyházunknak; én legalább erősen meg vagyok győződve.

Sokan mondhatják hogy folyjon a küzdelem, az eszmék elvek tisztulnak, győzzön a mi jobb. De nem kell felednünk helyzeti viszonyainkat. A nagy német földön a theol. tudományok hazájában midőn 1865-ben a protestans Vereinok föllépése kezdődött, már anyi évtizedek óta a theol. szilárd tudományosság talaján kezdődött meg a küzdelem; 20 egyetem melyen a

*) Die besten Methoden der Bekämpfung des modernen Unglaubens. Vortrag gehalten, bei der Versammlung der Evangelischen Allianz in New-York von Theodor Christlieb. — 1873. melyet ajánlok az értekezlet tagjainak figyelmébe.

prot. theologia képviselve volt mondhatni évszázadok óta, szolgáltatta arra az elemeket, a képzett valódi theologusokat úgy a gyakorlati lelkészek mint a hittanárok sorából. Mi ezzel nem dicsekedhetünk. Nálunk Magyarországon a mi 4 főiskolánk melyekből nyertük lelkészeinket s tanárainkat, csak is theologiai seminariumnak nevezhetők, melyekben a theologiai tudományok előadatnak és tárgyalatnak oly terjedelemben a mint azt a gyakorlati élet a lelképásztorkodás szükségkép igényeli. — Nálunk tehát valljuk meg őszintén nincs a tér még előkészítve a theol. tudományos dissertációkra vitatkozásokra és fejtegetésekre. Sőt ha oly solid képzettséggel s alappal jönnének is ki a hittanszaki tanulók a főtanodákból, hogy bátran kezdhették a tanulmányozást és buvárkodást a theologiai mélyebb kérdések felett, egyházainkban elfoglaltatásuk és teendőik: azoknak jelen viszonyaink és körülményeink között megvalósíthatását szinte lehetlenné tennék. Egyházaink vagy olyanok, melyek túlnépességöknél fogva a lelkész szolgálatát teljesen igénybe veszik, hivatalos teendőikkel elfoglalják, vagy olyanok, melyek még a tisztességes kiélhetést is alig biztosítják. — Mi ennek a természetes következménye? a nagyobb egyházakban levő lelkészek hivatalos teendőik sulya alatt roskadoznak, levannak nyugözve; a kisebb egyházak lelkészei pedig az élet gondjaival vannak megterhelve, ha akaratjuk volna is a jóra, de az anyagi tehetség megbénítja a legnemesebb törekvéseket. — Ha tehát ott a tudományosság hazájában foly is a küzdelem, vita, ott arra vannak erők, van tehetség és fogékonyság.

Ennélfogva első teendőnek tartom a jelenlegi visszás helyzetből, kibontakozásra azt, ha a hitelvi kérdések fejtegetésétől elállunk, mint a melyre mondjuk ki nyíltan, nincs megérve nálunk a tér, theologiai tudományosság és képzettség tere. — Ez azonban nem azt föltételezi, hogy tehát minden maradjon úgy a mint van, az a kathoicizmus jelszava „sint ut sunt, aut non sint,“ én a prot. egyház jelszavát hangoztatom e téren: „ecclesia semper reformari debet,“ tehát az egyház önmaga reformálja magát; azaz meg van a mi egyházi fogalmaink szerint a reformálásnak a maga útja és módja, van nekünk zsinatunk, mely hivattva van a cánonok felett határozni, várjuk be azt, annak jogkörébe tartozván bizottságot nevezni ki, mely véleményt terjeszzen föl kellő alapos utánjárás és mély vizsgálat után a hitkérdések, úgy az az egyházzervezeti pontok felett. — A gyors haladás biztosan nem épít, inkább pusztít és rombol.

Miért óhajtom én a lassu, de biztos ügymenet megtartását. Nem kell felednünk, hogy a magyarországi prot. egyház mily hatalmas ellen által környezetik. A r. kathoicizmus ultramontán pártja nagy lelki örömmel szemléli azt, hogy a prot. egyház férfiai duló csatát folytatnak egymás ellen: ha mi gyengülünk, ők okvetlen erősödnek, ha mi pártokra oszlunk, ők annak folytán tömörülnek; mintha bizony nem nagy szükség volna együttes erőnkre is? akkor is kérdés, kiálljuk é a versenyt minden tekintetben. — Ne feledjük Uraim! hogy a r. kathoicizmus a lefolyt idők alatt nagyon erősödött, bátran merem állítani, hogy erősebb mint a múlt évtizedekben. A felsőbb iskolák majdnem mind az ő kezeik közt vannak; a budapesti egyetem bárha az állami intézet nevét viseli is, egészen r. kathoikus színezetű, a klerus befolyása alatt áll; azok a királyi jogakademiák, melyek a hazában léteznek, szinte mind övéknek mondható; s még ezzel nem elégsznek meg; Pécsen tisztán r. kath. egyetem szándékolatik felállíttatni; a n.-várad, pozsonyi jogakademiák, bárha királyiak is nem sokára kath. színezetű bölcsészeti fakultással dicsekesznek. — Ébredjünk! egyesüljünk! különben a

prot. egyház szomorú jövőnek néz elébe. — Nagyra becsülöm a buzgalmat, melyet a ref. egyházkerületek jelenleg jogakademiáik fentartása érdekében kifejtnek, de lelkem teljességéből nem tudok a felett örvendezni. Két protestans jogakademia teljesen elég lett volna a magyar hazában, többi erőnket fordíthattuk volna gymnasiumaink, tanítóképezdék, lelkészképző intézeteink jó karba hozása és fölvirágoztatására. De hiányzik nálunk reformátusoknál, egyházkerületeinkben az egyetértés, a kölcsönös bizalom szelleme, mely nélkül pedig öntudatosan, biztosan és következetesen nem fog fejlődni protestáns tanügyünk, és egyházi érdekeink ápolása is háttérben fog maradni.

Továbbá, a magyar sajtót sem merem és tudom gyellemezni, mintha az a prot. egyház érdekeire nézve kedvező irányt követne és a józan, keresztyéni vallásosságot ápolni s fejleszteni törekedik. Ez ellen is sorakozni kell a magyar prot. egyház férfainak egyesült erővel, hogy az abban minden kétségen kívül feltűnedező materiálistikus irányzat ellensúlyoztassék. — De ha megleszünk oszlova, köztünk — szeretet és békeesség szelleme nem honol. — homokra építünk s önmagunk erősítjük elleneink táborát, s mozdítjuk elő öntudatlanul céljaikat!

Ide járul végezetre azon indiványom, hogy a prot. egyleti törekvések, meggyőződés, az illetők, hogy időelőtti a munka, melynek véghez vitelére vállalkoztak — más irányba tereltesse nek. Ugyanis, nagy szüksége volna magyar prot. egyházunknak, egy irodalmi társulat létrehozatalára, amely a 60-as években megis pendített, de a melynek megszületését, az akkor még uralkodott és élt magyar kir. udvari kancellária nem engedte meg; ezen irodalmi társulat azonban nem fog másképen létrejöni és megerősödni, mintha egyházunk férfiai valódi kölcsönös bizalommal viseltetnek egymás iránt; kibékülünk és egyesülünk.

Hírlapok útján ismeretes lehet a mélyen tisztelt értekezlet tagjai előtt, hogy egyházkerületünk legközelebbi közgyűlésében is tett e szép terv kivitelére nézve lépéseket, t. i. 53. számú végzésében a következő határozat van kimondva: Felhívának az egyházmegyék, a lelkészi értekezletek megalakítására s ott a hol már működésben vannak, a jegyzőkönyvek és írásbeli dolgozatoknak áttekintés végett a jövő 1876. év május haváig a püspöki hivatalhoz beküldésére; melyeknek megismerése után fog majd egyházkerületünk a prot. irodalmi társulat létrehozása érdekében, a további teendők felett intézkedni.

Sajnos dolog, hogy e téren is fére akarja az elfogultság és szenvedélyesség egyházkerületünket érteni, amint arra a prot. egyh. és iskolai lap 21. számába megjelent Görömbei Péter lelkész felszólalása kétségtelen bizonyíték. — Mert a mint az illető lelkésznek adott feleletemben kifejeztem, ezt az egyházkerület a helyzeti viszonyokból kiindulva, azok megfontolása után tette. Nem püspöki censura akar ez lenni, hanem a megfontolt haladás követelménye igényli azt. — Mert azon idő óta, hogy a prot. irodalmi társulat eszméje felmerült, a magyar ref. egyház kebelében, keserű és éles belviszály tört ki! Iskoláink kérdése volt az első, mely körül a meghasonlás feltámadt. És ime alig telt el néhány év, minden elfogulatlan vizsgálódó láthatja, hogy azok a községi népiskolák és állami felsőbb tanintézetek, a mint fentebb érintem nagyobb részben valóságos r. kath. tanintézetek; és mégis azon egyeseket és testületeket, kik ennek kimaradhatlan bekövetkezését előre megmondották, autonom felekezeti iskoláink megtartása mellett nyíltan és bátran felemelték szavukat, igen sokan hitfeleink közül a napi sajtóval szövetkezve, megtámadták; elmaradottsággal, szűk látókörűséggel vádolták és országos megvetés tárgyaivá tenni törekedtek. Nem részesült é

e meghurcoltatásban egyházkerületünk egyházi feje, sárral dobáltatva és kisebbittetve, elfeledték, nem akarták már ismerni multját, hivatali állását és tekintélyét, melylyel pedig nyugodt öntudattal tekinthet vissza a gúnyolók és csufolók székében ülőkre.

Ilyen visszás helyzet és körülmények között nagyon természetes, hogy nagy dolog lesz a közeledés, épen ez egyh. ker. részéről, melynek feje s munkás egyénei anyira pelengérré állítottak. De a megbocsátás, ez egyik legszebb jellemvonása a ker. embernek. — Innen induljon ki azért a szeretet szózata az egyesülésre; fölhevítés, hogy fölhevítván a hittani kérdések szenvedélyes fejtegetésével, egyházunk élethajójának megmentésére siesünk! hagyjunk fel az oly elvek és kérdések megvitatásával, melyek egyházunkra, annak fölvirágzására hasznot nem, de annál több hátrányt, elkeseredést és visszavonást keltenek; szeretettel és nagy lelki örömmel munkálkodjunk az ur házában építésében a valódi egyházi élet fejlesztésében.

Fölvettem e kérdést, ajánlva a mélyen tisztelt értekezleti figyelmébe, s bocsánatot kérve, ha netalán túl áradozó is voltam.

KÖNYVÉSZET.

Magyar nyelv tanítási gyakorlatok, első kötet, a II. III. elemi osztályok számára, írta Nyiri Péter ref. lelkész. Debreczen, kiadja Telegdy K. Lajos könyvkereskedése 1874. — Ugyanaz, második kötet a IV. és V. elemi osztályok számára.

Hogy a népiskolai tanítás terén csak a néhány év előtti állapotokhoz hasonlítva is szembe tűnő haladás, emelkedés érezhető, ez kétségbe vonhatlan tény. Ennek okát már több körülményben lehet keresni. Nem akarva az emelkedésre befolyó egyéb körülmények vagy intézkedések hatását tagadni, mégis azon meggyőződésben élek, hogy e téren a legtöbbet a jó segéd-könyvek tehetnek.

Az újabb kívánalmak szerint annyira megsaporodtak skiszélesedtek a népiskolai tantárgyak, hogy azoknak a tanításban, — kitűzött mérvben keresztül vitele, ez idő szerint még csak is a legtehetségesebb s benső hivatással bíró, de fájdalom, csekély számú tanítóknál észlelhető. A nagyobb rész, különösen az újabban sürgetett tantárgyak tanítása körül sikeretlen, mert tájékozatlan. S azt hiszem nem csalódom, ha azt mondom, hogy a legkevesebb siker épen a magyar nyelvtan tanítása körül tapasztalható. Ennek én igen egyszerű okát látok. Azon kívül, hogy a tanítók nagy része, — kivált a régiebbek e téren magok is tájékozatlanok, nem képesek eltalálni a tanítás modorát ezen természeténél fogva száraz, de az anyanyelve iránt természeti nyelvérzékkel bíró magyar gyermekre nézve felette élvezetessé tehető tantárgynál. Míg maga a tanító is elkedvetlenedik a sok száraz szabály tanításától, annak tanulásától a gyermeket is elidegeníti. — E sikert kockázatos eljárást szünteti meg s az e tantárgy körül tájékozatlan tanítónak is biztos, lépésről lépésre vezető irányt nyújt a fent jelzett „Magyar nyelvtanítási gyakorlatok“ két kötet, melyeknek elseje az elemi 2-ik és 3-ik, az utóbbi pedig a 4-ik és 5-ik osztály számára ad nyelvtani gyakorlatokat, azonban nem szárazon, pusztán csak gyakorlatokat a tárgy egyszerű megnevezésével, melyre a gyakorlatok felhasználhatók, — mi által gyengébb tanítók részére szintén csak nehézségek lennének használhatók, — hanem megelőző nyelvtani ismertetések s világosító példák után is pedig fokról fokra, lé-

pésről lépésre haladva, úgy, hogy a közlött szárazabb nyelvtani ismeret a világosító példák által megértetvén, a gyakorlatokban már testet ölt, a gyermek által átdolgozva maradandóságot nyer.

Teljes hitem van az iránt, hogy e segéd könyv használata által midőn a gyengébb tanító maga is bele erősödik ez általa eddig ridegnek tartott, — mert nem ismert — tantárgyba, e könyv fokozatosan keresztül vitt használatával tanítványainál is létre hozza a kimaradhatatlan eredményt. Ugyanazért, midőn e két kis könyv létezését jelezni kívántam e lapban, annak megszerzését, tanulmányozását, használatát a biztos siker reményében ajánlom népiskolai tanítóink figyelmébe. ys.

A vetési reform. egyháztörténete. Irta Kis Kálmán mándi ref. lelkész, a szatmári ref. egyházmegye levéltárnoka s a magy. tört. társulat tagja. Kiadja a vetési ref. egyház. Kecskemét, 1875. 8r. 61 l. Kapható szerzőnél, ára 40 kr. Levén már ismertetve a pesti prot. lapban elég alaposan, bár végén bizonyos oldalvágással, bővebb ismertetése mellőzhető. Szerzőt üdvözljük jeles munkájaért. Bár minél több ily egyedrajzokkal találkozoznánk a hazai prot. egyháztörténelem terén! Szükség volna magyar prot. egyháztörténelmi társulatot is alakítani; a francia testvér egyház ebben is megelőzött.

A z e v a n g y é l i o m i c s o d á k tekintettel az ó és új testamentomi összes csodákra. Történelmi bírálati tanulmány. Irta Simén Domokos a biblia magyarázat rendező tanára. Kolosvárt, kiadja Stein János, 1875. 8 r. VIII+164 l. ára 1 frt. — Szerző unitárius elvéhez hiven elveti Jézus testi feltámadását, a lélek halhatlanság alakjában fogadván el csak. Miszerintünk a feltámadás ténye megdicsőülés fokozata levén, Jézus testileg, csakhogy romlatlan, megdicsőült testi alakban, mely a mennyei létre képes, támadott fel. Jézus mennybe menetelét úgy értelmezi, hogy „a halál éjéből a szellem világba ment.“ De hogy és mikép? ez a kérdés. Szerintünk egyénileg és teljes mivoltában. E mű természetesen modern nézetet terjeszt, mindent általánosít, szellemesít, s tények helyett allegorizál, a nép milliói tehát nem érthetik azt meg jól, p. o. mennyország helyett szellemvilágot használ stb.

T e m e t é s i a l a p i g é k. Az ó és új testamentomból összeszedte Kozma Mihály, szentgericzei unitárius pap és esperes. Bővítette és sajtó alá rendezte Kozma Ferencz. Kolosvárt, Stein János bizománya, 1875. 8r. XVI+124 l. ára 1 frt. Előre van bocsátva Kozma Mihály élete, mh. 1798. — Végül betűsoros mutató tábla. Tartalmaz XVIII fejezetet.

E g y h á z i s z e n t b e s z é d e k, melyeket különböző alkalomra irt és mondott Péterfy Sándor hévizi pap. Ujfolyam VII-ik füzet. Kolosvár, Stein János erdélyi muzeum-egyleti könyvtárus tulajdona, 1875. 8r. 131 l. Ára 1 frt. Tartalmaz 20 egyházi beszédet pünköst első napjától kezdve 17 vasárnapra szólót. A beszédek után záríma.

A z e r d é l y i e v. ref. egyházkerület egyház-joga. Irta Dr. Kolosvári Sándor, m. k. egyetemi jogtanár stb. — Kolosvár, Stein János bizománya, 1875. n. 8r. 1 füzet. 192 l. Az egész mű 2 füzetet teend, bolti ára 3 frt, julius végeig előfizetőknek 2 frt 50 kr, mely Stein urhoz küldendő be. Nagy becsü hézagpótló mű, óhajtott minélelőbbi megjelenése a végső füzetnek. A tudós szerző a magyar prot. egyházi jogi irodalomnak nagy szolgálatot tesz. Üdvözljük.

A p h i l o s o p h i a i t u d o m á n y o k e n c y c l o p a e d i á j a, írta Bihari Péter a pesti ref. főgymnasium ny.

r. tanára. Budapest. Franklin-Társulat. 1875. 8r. VIII+135 l. ára 80 kr. A debreczeni kollégium e jeles növendékének jeles munkáját, mint a magyar bölcsészeti irodalomban úttörő művet ajánljuk kivált az ifjabb nemzedék komoly figyelmébe. Az isteni tudalomról azt mondja, „mint általában minden eszmének, úgy az isten eszméjének felfogására is eredetileg képesítve kell lenni az emberi szellemnek. Ennyiben nevezhető az benszülött eszmének.“ (61. l.)

I r o d a l m i É r t e s i t ő 5. szám. „Az idén alapított magyar lapok“ rovatát is megkezdi a gondos szerkesztő, 32 közlőny az idén járja 1-ső évfolyamát, ezek közt van lapunk is felémelve elég méltánylóan és tömören, alakjára azt mondja: „tetszetős.“ — A „vegyesek“ rovatából vesszük át következő adatokat a) a m. k. egyetem könyvtárában február hóban 2946 könyv vétetett ki olvasók által használatra. b) Németországban 1874-ik évfolyamán 12,070 irodalmi mű jelent meg. c) Angol lap Angliában az idén 1609 jelen meg, Londonban 308, Skóthonban 149. d) Németországban jelenleg 4531 könyvkereskedés van nyilva. e) Amerikában a múlt évben 7339 lap jelent meg, közte 678 napi lap. — Ez értesítő előfizetési ára félévre 1 frt. 20 krajczár.

U n i t á r i u s K i s T ú k ö r, írta Ferencz József, unitárius lelkész és hittanár. Kolosvár, Stein J. nyomdája, 1875. 8r. 116 l. ára 1 frt 50 kr. A történelmi részben hibásan állítatik a 3 első század unitárius századnak, Krisztus istenségét akkor csakis a szüklátkörű ebjoniták s az e színvonalhoz tapadt byzanci Theodótus és Samosatai Pál tagadták, de mindnyájokat, mint eretnekeket, ítélte el a ker. világ épen a 3-ik században. Az unitarizmus, jellemző sark tanjára nézve, ó-szövetségi állásponton áll s maradt el, innen van, hogy a hitfolytonosság talaján álló nagy ker. egyházak görög, római, lutheri és kálvini stb. különbség nélkül elítélték; küzdöttek ellene épen őseink is Mélius korában. Az unitarizmus kebelében feltűnt szombatosság, judaizáló irány is valószínűleg az ó-szövetségi álláspontra vihető vissza. E könyvben az unitár hitelvek csábitó színben tüntetvék fel, a dogmák nevei is megtartvák, de teljes magv nélkül p. o. feltámadás, alatta azonban csak a halhatatlanság értetik stb; az ingatag hitűeket képes megszedíteni e könyv.

Mi az unitáriusok váltanaival, melyek a református hitrendszerrel egyenesen ellenkeznek, ellenlábások, egyet nem értetünk, ez önfeladás, önmegsemmisítés lenne; erdélyi követőit azonban, mint a magyarság képviselőit keleten, érdemmel bíróknak ismerjük el nemzeti szempontból. Propagandájokat keleten, kivált az oláhság közzé, és nem közzé, kellene kiterjeszteniök, ott kultur missiót is teljesítenének! (B. F.)

A v a l l á s o s s á g b e f o l y á s a a társadalmi életre Skótziaiban. Irta Nagy Ferencz, ref. lyceumi tanár. 8r. 19 l. Kecskemét 1875. Kiadta a kecskeméti prot. fiók-egylet. Szemtanui hűséggel rajzolja az evangéliom hatását a skót életre. Szerző mindenben nem osztja a skótok vallás-nézeteit, de bámulja e nézetek eredményét. A ki következményt akar, okát is akarni kell. Ily tárgyakkal üdvös dolog foglalkozni a fiók-egyletnek. Hiányzik valami megragadó lelkesítés a felolvasásból, azt az evangéliomi hit szülheti. Egyébiránt ha azt hiszi szerző, hogy a prot. egylet mai programmjával s hitágazat tördelő hangulatával képes leend a skótokét csak megközelítő hitéletet idézni elő, nagyban csalatkozandik. Tavaszt csak a nap visszafordulta keleszt, hegyeket csak az Isten fiába vetett szilárd hit mozdíthat meg. A tárgy váasztás szerencsésnek mondható.

Irodalmi Értesítő könyvészeti szaklap, Budapest, II. évf. 1875. ápr. 1. 4. szám. Szerkesztő Márki Sándor, az egyetemi könyvtár őre. — Ára egy évre 2 frt 40 kr. — Kintünően szerkesztett szaklap.

Szépiészeti képzés gymnasiumainkban. Módszertani értekezések tartotta Károly Gy. Hugó román. r. főgymn. rend. tanár, Kassán. Budapest, Aigner Lajos, 1874. — 8r. 171 l. A hazai történelmi téren már is előnyösen feltűnt szerző műve a közélet tanárok figyelmébe ajánlatik.

A felső magyarországi múzeum egyesület első évkönyve 1872³-ról, szerkeszté Károly Gy. Hugó tanár s egyleti titkár. Kassa, 1874. n. 8r. 70 l. Ábrákkal. Műgonddal szerkesztett évkönyv.

Irodalmi Értesítő, 6. szám (junius hó). Szerkesztő Márki Sándor, előfizetést elfogad Ifj. Csáthy Károly Debreczenben, félévre 1 frt 20 kr. Az új könyvek rovata mellett folytatattik két érdekes a) a panonhalmi benzés könyvtár régi magyar munkáiról és b) a budapesti egyetem könyvtárabeli magyar kéziratokról.

A nagy-szalontai ref. egyházmegye 1875. ápr. 7. M.-Gyánban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve nyomtatásban ívrét alakban megjelent, összesen 22 lap, 60 szám Czélszerűbb lenne a 8-ad rétet alakban kiadás kiált ily kisebb tömegű könyvre nézve.

Megjelent a Tiszántúli ref. egyházkerület Debreczenben 1875. ápr. 15-18 tartott közgyűlésének jegyzőkönyve a város nyomdájában. 61 lap 175. szám. — Szerkeszté Tóth Sámuel egyházkerületi főjegyző a szokott gonddal és csinnal.

Néhai báró Vay Henrik főiskolai növendék emlékünnepe alkalmával Sárospatakon 1875. ápr. 18-kán a főiskola imateremében mondott beszédek. S.-Patak. Steinfeld B. a ref. főiskola betüivel. 1875. 8r. 15 l. Mitrovics Gyula hit-tanár egy emlékbeszéde s imája, a beszédben fejtegeti a korán elhunyt ifjubar azon tulajdonokat, melyek a jövőbeni nagyság előjeleiek biztatók valának, a beszéd költő reptü, végül Novák Lajos VIII. osztályu tanuló, mint pályatárs, beszéde.

Belföldi hírek.

F. t. Török Pál püspöki évi jelentésében kiterjeszti a béke keresését és annak szükségességét a hitzikkék feletti vitákra is. Igen szép és helyes, illő hogy onnan hangozzék az, hol a prot. egyesület kezdé megzavarni a békét, a szavak után tetteket várunk, s a béke első jelét a prot. egyesület felosztatásában reméljük megadatni. — Dr. Heiszler től, Eudokiától. Veritástól és Kiss Jánostól jeles cikkek jelennek meg lapunkban a jövő hó folytán. — Laknak-e a csillagokban emberekhez hasonló lények? című apologetikus jeles cikksorozatát, ha tér nyilhatik, szívesen kiadjuk, nem késő az, bármikor jöhet. — Halas a gymnasiumi tanárok fizetését 800 frtra emelte, a tandíj osztalék megvonása nélkül. — Szlady Áron lelkész, a halasi gymnasiumi régiségtár felszereléséhez 64 darab (300 frt értékű) fész-öntvényt ajándékozott. — A pesti prot. lap 24. számában közölve van a dunamelléki ref. egyházkerület lelkészi gyámintézet tervezete; az özvegyi rendes segély évenkénti összege 150 frt. Igen egészséges pont benne többek közt, hogy

minden egyházközség, mely 1000 léleknél nem számlál többet, évenként köteles fizetni a gyámintézetbe 2 frtot stb. A lelkészi gyámintézetet az egyházaknak is kiváló mértékben kell segíni, sőt fő kötelessége. — A pest megyei ev. esperesség tavaszi gyűlését Aszódon tartá máj. 26. — A nagy-harsányi ref. egyház lelkészeül Dömötör Károly pacséri lelkész választott el. — Az aradvidéki tanító egyesület pontozatokat bocsátott ki a népnevelés érdekében, ajánlván azokat az orsz. gyűlési képviselők figyelmébe. Sajnos, hogy a vallás s kivált a ker. vallás nevelői erejéről teljesen elfeledkeztek, s minden rendü felekezettől a tanító testületet függetlenné akarja tenni, s a merő állam-ely, állammindenhatóság elve alá sorakozik. Mi ismételjük, mit már Mélius 300 év előtt így fejezett ki: „a tanító Isten nélkül semmi.“ — Az a népnevelés, mely vallás nélkül számít, áldást a társadalomra nem hozand. — Az egyház tegeyen meg mindent lelkészei és tanítói sorsának a legjobbá tételére, az állam is; de ne tegyük sem az államot az egyház, sem az egyházat az állam ellenségévé. — Schärfel Károly, az új-verbázi evang. ekklezsiának közbecsülésben álló lelkésze f. h. 12-én elhalt. — Besztercebányára (Zólyom m.) a Doleschall Sándor lelkész ur elmenetele által megürült egyik papiállomásra — mint hirlik — Moczkovcsák Tivadar János, jelenleg nagybecskereki fiatal lelkész volna kandidálva.

Külföldi hírek.

Annonyban, (Franciaország) ez évben alapított egy tanítóképezde diakonissatanitónőknek, falusi iskolák számára, és bibliás nőknek oktatására, kik a betegek és nyomor sujtottak házaikhoz mennek, olvassák a bibliát. — Az utrechti egyetembe Beets tudor választott az egyház történelem és moral tanárává. Ez orthodox egyetemben a theologusok száma 205, tehát két annyi, mint a modern leydai és vegyes irányu grönigai, másik két, hollandi egyetemben. — A socialista hirlepok száma Németországban jelenleg 24, mindenik istentagadó, és forradalmat hirdet. — Az unitariusoknak Észak Amerika Egyesült államaiban és Kanadában 348 egyházuk vagy társaságuk van, ezek közül 93-nak nincs lelkésze, némely társaságuk csak névleg létező; vannak oly egyházak is, melyeknek lelkésze nem unitárius, másokéi meg olyanok, kik magukat nem is tartják keresztyéneknek; van egy társaságuk, melyet hölgy igazgat. — Új-Yorkban Varley ur roppant néptömeg előtt predikál, főtárgya Krisztus felélesztése a szivekben. — A vaud kantoni (orthodox) szabad egyház 25,945 frankot költött belmissióra a mult évben, segél 11 állomást. — A neuchатели társaság (Schweitzban), mely a szétszórt protestánsok érdekében működik, a vaud kantoni társasággal karöltve tart fen Bécsben prot. istenitizteletet francia nyelven. — Gladstone biztos adatokon nyugvó számitása szerint, a r. katholicismus épen nem szaporodik Angliában az egyes áttérések daczá a sem, p. o. Galles tartományban a r. katholicusok a lakosság 4, 26 % tették 1851-ben és 4, 02%-ot 1871-ben; Skótziában 8, 61 %-ot 1861-ben, és 8, 23 %-ot 1871-ben. — A svéd hazafiai evangyéliomi társasága, alapított 1856-ban, sikerrel működik a hitébresztésben, a lefolyt évben 120 körárusa és evangelistája, és 261 kiküldötte munkált e célra; missio-iskolájában 26 tanítvány és 4 tanár van. — Páris egyik ref. lelkészi állomására a nyugalomba lépett jeles Monod Vilmos helyére, Ducros lelkész állított be apr. 25. — Erasmus élet- és jellemrajza

(The life and character of Erasmus, by the Rev. A. R. Pennington. London, 1875) most jelent meg angolul, a tudomány királyáról így irt abba Luther: „Valamely ember még azért nem tartható jó keresztyénnek, hogy görögül és zsidóul tud.“ A tudomány tulzó magasztalóiról, a magyar Erasmusokról, ma is elmondható a reformator találó szava. — A heidelbergi liberalis protestánsok megtagadták a templom átadását használatra Smith Pearsall barátainak, kik az orthodoxia erősítése szempontjából hívták meg ide a hitébresztés terén működő, mélyen vallásos világi férfit, s kinek Berlinben átadatott használatra a szószék. Jellemző a rationalismus e türelmetlensége! — Egy a t h e u s. Északi Karolina (Amerika) állam képviselő testülete, egy néger képviselő indítványára elhatározta, Thorne J. W. varreni képviselőnek az államból eltávolítását, a miért ez egy röpiratban az atheismus elvéhez szegődött, a száműzési indítvány 46 szóval 31 ellen elfogadtatott. Az ország kormánya, százezrek jóléte isten tagadóra jó lelkesemerttel nem bizható. — H a n n o v e r a. Gitterman liberal elvű lelkész Esensben (Hannovera) a felsőbb egyházi tanács által nyugdíj mellett elmozdított hivatalából magas fokú hitetlensége miatt. Felebezvén a vallásügyérhez, ez megerősíté a letételt, elvonta a nyugdíjat is, e helyett azonban egy hajózási iskolában adott neki alkalmazást.

Vallásos költészet

Viradóra.*)

Alapgondolat: Van Isten.

Viradóra szól az óra s fent az égen,
Lenge felhők szálltak a hold ellenében;
Egy-két csillag reszketően tündökölt még,
Mínta csókra várta volna a nap költét.

Jött is az, jött, felderülve nem sokára,
— Lángszövétnék milliárdnyi fénysugára;
S atmosolygott légbe-burkolt földtekénkre,
Mint kelő hölgy álmodó kis gyermekére.

Álltam . . . állok kertölében arra arczczal,
Hol kigyuladt a pirosító rózsahajnal;
Kék virágok üdvözölnek innen-onnan
S dalra kél a kis madárka egy falombban.

S bár magasztos érzelemmel tölt el engem,
Hallgat ajkam, az örömdalt mégse zengem;
Szivem ellen a merész ész harcra lépett,
S elragadtak fencsapongó eszmekepek.

Honnan a fény, mért van a nap, mért világít;
S tán csak ép a jó szerencse hozta ránk itt?!
Fényt, világot áldva osztó sugarával
A kiterjedt ég üreből mit hat által?

S honnan elménk szárny-szegetten visszaszédül,
Összetörve a kietlen messzeségtől, —

*) A hívő lelket a hitetlen mű olvasása is hitre gyűjtja, szerző a Büchner „Erő és anyag“-ról szóló könyve olvasása után írta eszép darabot.

S z e r k.

Messze tul a képzeletnek véghatárán:
Kél-e napfény s játszik-e ott szép szivárvány?

Vagy tömérdek tüztömegeből gyurt anyagja,
A sugárzó fényt örökre osztogatja?!
És talán, ha működése véget érhet:
Milyen lesz a földhatára, — lesz-e élet? . . .

Szép is a nap, mintha öröm képe volna,
S változatlan nagyszerűség hat le róla;
Mint az élet, fény, melegség létalapja:
A teremtő őserőnek gyúanyagja.

Nem! . . . csalódom, az anyagnak és erőnek
Működési önmagoktól mégse jönnek;
Főszereplés juthatott bár itt ezeknek:
— Öntudat és eszme nélkül mik lehetnek?!

Már az ember öntudattal gondol, érez
S eszme által végokot hisz, keres, kérdez;
És kitudja a világok halmazában
Bölcselőbb lény, áthatóbb ész, s elme hány van?!

Mint az anyag terjedelme mérhetetlen:
Ugy az eszme, mely teremté, véghetetlen;
Hogy szülemlett öntudat a nyers anyagban,
Hogy teremthet öntudatot öntudatlan?!

Nem teremthet öntudatlan . . . óh van Isten!
Ezt kiáltja minden érzet sziveinkben;
Ezt susogja a legyőzött véges elme,
— Nyugodalmat máskülönben úgy se lelve.

Óh van Isten! Lenni kell egy fővalónak,
Ki örökké élt örökre alkotólag;
És a lelket, mely hasonló Istenéhez, —
Ő lehelte, tőle jöve gondol, érez.

Tőle nyert fényt a merengő szem sugára,
Ő adott irt a kesergő sziv bújára;
S tán az elme fencsapongva, messze járva:
E teremtő gondolatnak gyenge árnya . . .

. . . . . Ah! de már a kis madárka lelkesedve,
Mit örömtelt szive érez, — elzenegte;
Én is érzek s minden eszme, szó dalomban
Istené lesz örömben és fájdalomban.

K ó t a i L a j o s,
ref. tanító.

Értesítés. Lapunk július havi két első számát küldjük a lap eddigi minden pártolónak; ha a lap tovább is járatása felől, egy vagy más módon, tudósítás nem érkezik, szüntetjük meg a példányok további küldését a nem nyilatkozók részére.

S z e r k.

Balogh Ferencz, felelős szerkesztő és kiadó.